

Pavel Žáček

První garnitura sovětských poradců v Praze. Ovládnutí a řízení československého bezpečnostního aparátu, 1949–1953

Druhá fáze sovětizace komunistického režimu v Československu a zejména jeho bezpečnostního aparátu začala rok a půl po převzetí moci komunisty v únoru 1948. Jejím klíčovým nástrojem byli – stejně jako v ostatních sovětských satelitech – poradci a odborníci vysílání po desítkách do jednotlivých resortů. Vliv těchto zástupců Moskvy byl mnohdy silnější než ministrů či dalších místních funkcionářů a díky tomu se jim dařilo prosazovat zásadní změny ve státních i stranických strukturách, potažmo ve společnosti.

Dnes již můžeme za využití poznatků z ruských archivů zčásti odpovědět na otázku, kdo byli tito poradci a jaké byly jejich úkoly a pravomoci.¹

„Pozvání“ poradců do ČSR

Sovětský státněbezpečnostní aparát se již v polovině roku 1948 neúspěšně pokusil prosadit doporučení pozvat do Prahy své poradce. Generální tajemník ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ) Rudolf Slánský totiž s tímto návrhem nesouhlasil.²

Situace se změnila až v srpnu 1949, kdy Rada ministrů SSSR schválila usnesení o zastavení rozvědčnické činnosti v lidově demokratických státech a rozpuštění agenturních sítí, v důsledku čehož byly v Praze zrušeny rezidentury sovětských zpravodajských a státněbezpečnostních služeb.³ Po zatčení „amerického agenta“ Noela Fielda

1 Česká historiografie se bohužel veledůležitému tématu sovětských bezpečnostních poradců téměř vůbec nevěnuje. K dispozici je stále pouze jediná práce K. Kaplana z počátku 90. let minulého století, sestavená výhradně z českých pramenů. Srov. KAPLAN, Karel: *Sovětské poradci v Československu 1949–1956*. ÚSD AV ČR, Praha 1993, s. 17–42.

2 TÝŽ: *Mocní a bezmocní*. Sixty-Eight Publishers, Toronto 1989, s. 288–289.

3 PETROV, Nikita Vasiljevič: Sovětské poradci ministerstva státní bezpečnosti a příprava procesu s R. Slánským (podle dokumentů Státní bezpečnosti). In: PERNES, Jiří – FOITZIK, Jan (eds.): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference pořádané ve dnech 14.–16. dubna 2003 v Praze. ÚSD AV ČR – Prius, Praha – Brno 2005, s. 101. K předchozí agenturní činnosti rezidentur sovětského zahraničního zpravodajského aparátu – Informačního výboru při Radě ministrů SSSR (Komitét informací při Sovětě Ministrů SSSR, KI) a 2. hlavní správy Generálního štábu Ozbrojených sil SSSR (2. Glavnoje upravlenije Geněralnogo štaba Vooružennych sil SSSR), resp. předtím 2. hlavní správy Informačního výboru při Radě ministrů SSSR (2. Glavnoje upravlenije Komitěta informací při Sovětě Ministrů SSSR), srov. DZLIAK, John J.: *Chekisty. A History of the KGB*. Lexington Books, Massachusetts/Toronto 1988, s. 128–129; KAPLAN, Karel: *Nekrvavá revoluce*. Mladá fronta, Praha 1993, s. 124–125; TÝŽ: *Pět kapitol o únoru*. Doplněk, Brno 1997, s. 152–161;

a v souvislosti s hledáním nepřítelů uvnitř komunistické strany, tj. československého Lázsló Rajka, zvýšily sovětské orgány prostřednictvím maďarského bezpečnostního aparátu tlak na předsedu KSČ a prezidenta Klementa Gottwalda.⁴

Vedoucí samostatného evidenčního odboru sekretariátu ÚV KSČ Karel Šváb⁵, vyslaný 7. září 1949 do Maďarska, byl přijat Mátyásem Rákosim⁶ a také představitelem sovětského ministerstva Státní bezpečnosti (MGB) genpor. Michailem Iljičem Bělkinem⁷. Po návratu do Prahy referoval Slánskému a Gottwaldovi předložil zprávu, v níž mj. uvedl, že předseda maďarských komunistů doporučuje, aby si vyžádali osvědčené sovětské poradce s rozsáhlými zkušenostmi v odhalování nepřátel. Také genpor. Bělkin se Švábem hovořil o tom, že MGB poskytlo maďarským soudruhům pomoc a vyslalo do Budapešti skupinu patnácti příslušníků MGB SSSR.⁸ Navrhoval čs. vedení postupovat stejně a argumentoval dlouholetou sovětskou praxí. *My máme třicetileté zkušenosti a mohli bychom takové problémy zcela jinak řešit.*⁹

Dne 16. září 1949 odeslal Gottwald vedení sovětské komunistické strany telegram adresovaný osobnímu tajemníkovi generálního tajemníka ÚV VKS(b) G. M. Malenkovi¹⁰: *Současně s odhalením zrádčovské kliky Rajka v Maďarsku byly zjištěny některé její styky v Československu. Prosíme ÚV VKS(b) o vyslání několika odborníků, kterým jsou výsledky soudního vyšetřování v Maďarsku známy a kteří by nám pomohli provést vyšetřování v této věci.*¹¹ O tři dny později ministr Státní bezpečnosti genplk. Viktor Semjonovič

TYŽ: *Protistátní bezpečnost 1945–1948. Historie vzniku a působení StB jako mocenského nástroje KSČ*. Plus, Praha 2015, s. 408–416; HANZLÍK, František – POSPÍŠIL, Jaroslav – POSPÍŠIL, Jan (eds.): *Sluha dvou pánů*. Lípa, Vizovice 1999, s. 58–59, 80–86, 89–117, 134–136, 169, 218–220; DVORÁKOVÁ, Jiřina: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953. Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek*. ÚDV, Praha 2007, s. 150; KALOUS, Jan: *Štěpán Plaček. Život zpravodajského fanatika ve službách KSČ*. ÚSTR, Praha 2010, s. 73–76.

- 4 Srov. KAPLAN, Karel: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Mladá fronta, Praha 1993, s. 37–66; PETROV, Nikita Vasiljevič: *Po scénariu Stalina. Rol organov NKVD-MGB SSSR v sovetizácii stran Centralnoj i Vostočnoj Evropy 1945–1953 gg*. ROSSPEN, Moskva 2011, s. 188–221; SHARP, Tony: *Stalin's American Spy. Noel Field, Allen Dulles and the East European Show Trials*. Hurst & Company, London 2014.
- 5 Karel Šváb (1904–1952), v letech 1946–1949 vedoucí evidenčního odboru informačního oddělení ÚV KSČ a samostatného odboru pro evidenci ÚV KSČ, 1949–1950 zástupce přednosty odboru BA a velitele StB, 1950–1951 náměstek ministra národní bezpečnosti. Popraven 3. 12. 1952. Srov. KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*. ÚSTR, Praha 2009, s. 181–183.
- 6 Mátyás Rákosi (1892–1971), v letech 1945–1948 generální tajemník Komunistické strany Maďarska (KSM) a 1948–1956 Maďarské socialistické dělnické strany (MSDS), 1952–1953 předseda Rady ministrů MLR.
- 7 Genpor. Michail Iljič Bělkin (vlastním jménem Mojsej Jelnovič Bělkin, 1901–1980), v letech 1918–1946 příslušník VČK, OGPU, NKVD a Správy kontrarozvědky Smerš, 1945 náčelník operativní skupiny Smerš v Budapešti, 1946–1947 zástupce náčelníka I. hlavní správy MGB, 1947–1950 náčelník Správy kontrarozvědky MGB Střední skupiny vojsk Sovětské armády. Zatčen 28. 10. 1951, propuštěn 4. 6. 1953 a v říjnu 1953 uvolněn z MVD. PETROV, Nikita Vasiljevič: *Kto rukovodil organami gosbezopasnosti 1941–1954. Spravočnik*. Memorial – Izdatelstvo Zvenja, Moskva 2010, s. 188–189.
- 8 Srov. CHAUSTOV, V. N. – NAUMOV, V. P. – PLOTNIKOVA, N. S. (eds): *Lubjanka. Stalin i MGB SSSR, mart 1946 – mart 1953*. DĚMOKRATIJA – Izdatelstvo MATĚRIK, Moskva 2007, s. 291.
- 9 KAPLAN, Karel: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 66.
- 10 Georgij Maximilianovič Malenkov (1902–1988), osobní tajemník J. V. Stalina, v letech 1946–1953 kandidát a člen politického byra ÚV VKS(b) a KSSS, 1953–1955 předseda Rady ministrů SSSR.
- 11 KAPLAN, Karel: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 18–19.

Pavel Žáček

Abakumov¹² reagoval, že jeho resort sice preferuje poskytnout ministerstvu vnitra zástupce náčelníka 2. správy Informačního výboru pplk. Alexandra Michajloviče Sacharovského a genmjr. Lva Iljiče Novobratského, nicméně osobně doporučoval jiné řešení: *Bylo by lepší poslat do Československa, pokud možno po skončení soudního procesu s Rajkem a spol., pracovníky MGB SSSR ss. Bělkina a Makarova, kteří pomáhali s přípravou tohoto procesu v Maďarsku a v současnosti se nacházejí v Budapešti.*¹³

Dne 23. září 1949 obdržel Gottwald odpověď: *V souvislosti s vaší žádostí dostalo ministerstvo státní bezpečnosti pokyn vybrat a odeslat do Prahy potřebné pracovníky.* Počátkem října 1949 dorazili do Prahy první dva poradci – náčelník 2. odboru II. hlavní správy MGB SSSR plk. Nikolaj Ivanovič Makarov¹⁴ a zástupce náčelníka útvaru vyšetřování MGB SSSR pro zvláště závažné případy plk. Michail Timofejevič Lichačev¹⁵, které přijali osobně Gottwald se Slánským. Kromě kritiky práce Státní bezpečnosti jako její hlavní úkoly stanovili vyhledávání nepřátel ve straně a organizaci politických procesů.¹⁶

Expertní na politické procesy

Zpočátku o poradcích nevěděl ani ministr vnitra Václav Nosek¹⁷. Z konspirativních důvodů byli ve styku pouze s velitelem Státní bezpečnosti Jindřichem Veselým¹⁸ a jeho zástupcem Švábem, designovaným vedoucím zvláštního vyšetřovacího útvaru pro odhalování nepřátel ve straně.¹⁹ Po příchodu plk. Makarova a plk. Lichačeva byla v rámci příprav velkých politických procesů aplikována řada nových praktik (kromě brachiálního násilí několikadenní a noční výslechy, chození na cele, přerušovaný spánek, otázkové protokoly), které nakonec v činnosti čs. státobezpečnostního aparátu nadlouho zdomácněly.²⁰

12 Genplk. Viktor Semjonovič Abakumov (1908–1954), v letech 1946–1951 ministr Státní bezpečnosti SSSR. Zatčen 12. 7. 1951, odsouzen 19. 12. 1954 k trestu smrti a téhož dne zastřelen. Srov. KOKURIN, A. I. – PETROV, N. V.: *Lubjanka. Organy VČK-OGPU-NKVD-NKGB-MGB-MVD-KGB 1917–1991. Spravočnik. DEMOKRATIIJA* – Izdatelstvo MATĚRIK, Moskva 2003, s. 250.

13 PETROV, Nikita Vasiljevič: *Sovětský poradci ministerstva státní bezpečnosti*, s. 101.

14 Plk. Nikolaj Ivanovič Makarov (1905–1976), v letech 1929–1946 příslušník OGPU, NKVD, NKGB a MGB, 1946–1949 náčelník 2-E. odboru II. HS-MGB SSSR, 1951–1954 zástupce zmocněnce MGB, MVD a KGB SSSR v NDR, 1955 propuštěn z KGB a vyloučen z KSSS. PETROV, Nikita Vasiljevič: *Kto rukovodil organami gosbezopasnosti 1941–1954*, s. 568–569. V některých pramenech byl zaměněn za plk. V. Komarova. Srov. SHARP, Tony: *Stalin's American Spy*, s. 369, pozn. 70.

15 Plk. Michail Timofejevič Lichačev (1913–1954), v letech 1932–1946 příslušník milice, OGPU, NKVD, Smerš a NKGB, 20. 5. 1946 – 10. 7. 1951 zástupce náčelníka útvaru vyšetřování MGB SSSR pro zvláště závažné případy (Sledstvennaja časť po osobo važnym dělam MGB SSSR), zatčen 13. 7. 1951, odsouzen 19. 12. 1954 k trestu smrti v souvislosti s „případem Abakumova“ a ještě téhož dne zastřelen. PETROV, Nikita Vasiljevič: *Kto rukovodil organami gosbezopasnosti 1941–1954*, s. 548.

16 KAPLAN, Karel: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 67–68.

17 Václav Nosek (1892–1955), v letech 1945–1953 ministr vnitra. Srov. KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*, s. 126–128.

18 Jindřich Veselý (1906–1964), v letech 1948–1950 přednosta odboru BA – Velitelství Státní bezpečnosti Ministerstva vnitra ČSR, 1946–1950 člen ÚV KSČ. V březnu 1950 se poprvé pokusil o sebevraždu, v roce 1964 druhý pokus dokončil.

19 KAPLAN, Karel: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 69; KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*, s. 182.

První garnitura sovětských poradců v Praze

Dne 1. prosince 1949 ministr Abakumov předložil J. V. Stalinovi²¹, V. M. Molotovi²², L. P. Berijovi²³ a G. M. Malenkovovi telegram z Prahy, ve kterém poradci informovali o vážných nedostatcích v práci čs. bezpečnostních orgánů. Zároveň se obracel na sovětského vůdce: *Možná budete považovat za účelné předložit s. Gottwaldovi návrh, že by v Československu měli mít na pomoc bezpečnostním orgánům [stálé] poradce MGB SSSR. Českoslovenští soudruzi tuto otázku zatím nezmiňují. Proším o Vaše pokyny.*²⁴

Počínání Lichačeva s Makarovem ztlačilo rozpory mezi jednotlivými skupinami příslušníků politické policie. Už při přípravách Rajkova procesu v Budapešti se hovořilo o „nepřátelské činnosti“ ministra vnitra Noska. Oba poradci ho dokonce považovali za jednoho z kandidátů na československého Rajka, a proto nebyl nejpозději od konce roku 1949 o práci Švábova sektoru a později celé Státní bezpečnosti informován.²⁵

Z okruhu nejbližších spolupracovníků výše uvedených poradců vzešel návrh na další rozšíření počtu expertů. Dne 3. března 1950 předložil Šváb návrh na pozvání 16–17 sovětských poradců, *aby do [všech] nejdůležitějších odborů Státní bezpečnosti přišel jeden*. I když Slánský počet o čtyři zredukoval, souhlasil spolu s Gottwaldem s jejich navýšením.²⁶

Snaha poradců udělat z Noska československého Rajka vedla 5. března 1950 až k pokusu velitele Státní bezpečnosti Veselého o sebevraždu, po níž skončil ve funkci.²⁷ Stalin o tom ale obdržel zprávu až po pěti týdnech.²⁸ Dne 25. dubna 1950 Abakumov sovětskému vůdci předložil návrh na vyslání osmi poradců v čele se starším poradcem Vladimírem Filipovičem Marčikem, dosavadním náměstkem ministra státní bezpečnosti Běloruské SSR. Návrh usnesení však do politbyra ÚV KSSS nedorazil.²⁹

V důsledku soustředěné kritiky Lichačeva a Makarova rozhodlo 23. května 1950 vedení KSČ o zásadní reorganizaci státněbezpečnostního aparátu a vzniku ministerstva národní bezpečnosti v čele s Ladislavem Kopřivou.³⁰ Gottwald ministra při ná-

20 KAPLAN, Karel: *Sovětské poradci v Československu 1949–1956*, s. 19; TÝŽ (ed.): *StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*. ÚDV, Praha 2002, s. 49–64.

21 Josef Vissarionovič Stalin, vlastním jménem Džugašvili (1878–1953), v letech 1922–1952 generální tajemník ÚV VKS(b), 1941–1953 předseda Rady ministrů SSSR.

22 Vjačeslav Michajlovič Molotov, vlastním jménem Skrjabin (1890–1986), v letech 1926–1957 člen politbyra ÚV VKS(b) a KSSS, 1941–1957 náměstek předsedy Rady lidových komisařů (ministrů) SSSR, 1939–1949 a 1953–1956 lidový komisař (ministr) zahraničí.

23 Lavrentij Pavlovič Berija (1899–1953), v letech 1938–1945 lidový komisař vnitra SSSR, 1946–1953 člen politbyra ÚV VKS(b) a KSSS, 1953 první zástupce Rady ministrů SSSR a ministr vnitra SSSR. Zatčen 26. 6. 1953, odsouzen k trestu smrti a 23. 12. 1953 popraven.

24 PETROV, Nikita Vasiljevič: *Sovětské poradci ministerstva státní bezpečnosti*, s. 101.

25 KAPLAN, Karel: *Sovětské poradci v Československu 1949–1956*, s. 20.

26 Tamtéž, s. 22.

27 Tamtéž, s. 20.

28 PETROV, Nikita Vasiljevič: *Sovětské poradci ministerstva státní bezpečnosti*, s. 101.

29 Tamtéž, s. 102.

30 KAPLAN, Karel: *Sovětské poradci v Československu 1949–1956*, s. 23; TÝŽ (ed.): *StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*, s. 62; KALOUS, Jan – BÁRTA, Milan – SIVOŠ, Jerguš – ŽÁČEK, Pavel: K organizační struktuře Ministerstva vnitra a Ministerstva národní bezpečnosti Československé (socialistické) republiky v letech 1945–1989. In: KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*, s. 15.

Pavel Žáček

stupu do funkce poučil, aby se řídil pokyny a názory sovětských poradců. Kopriva uposlechl a stal se na ministerstvu pouhou figurou.³¹

Poradcům se podařilo do Státní bezpečnosti zavést sovětské metody řízení, podřídit ji plně centrále MGB a zorganizovat první velký politický proces (Milada Horáková a spol.).³² Přesto Moskva označila jejich výsledky za nedostatečné – proces s vysokými komunistickými funkcionáři byl stále v nedohlednu.³³

Abakumov se snažil Stalina přesvědčit o nutnosti urychleně vyřešit otázku poradců. Dne 5. června 1950 ještě informoval nejvyšší stranické špičky o hlášení z Prahy, že Státní bezpečnost získala materiály týkající se bývalého čs. ministra zahraničních věcí Vladimíra Clementise.³⁴ V polovině roku 1950 byli plukovníci Lichačev a Makarov odvoláni z Československa.³⁵

Pobytové podmínky I.

Mezitím byly mezivládní dohodou z 5. června 1950 o přidělování sovětských odborníků k práci v úřadech, organizacích a podnicích ČSR a jejich honorování upraveny pobytové podmínky. Podle dokumentu šlo o placenou formu pomoci Sovětského svazu Československu, formálně realizovanou na základě žádosti čs. vlády, která také během pobytu zajišťovala potřebné honoráře, ubytování a stravu.³⁶

Právě tyto podmínky se posléze staly terčem sovětské kritiky. Článek 3, odstavec 1 dohody například poměrně všeobecně stanovil: *Vláda Československé republiky bude vypláceti sovětským odborníkům v československé měně plat rovnající se sazbám, které jsou nebo budou stanoveny pro československé odborníky ve stejných hodnostech a se stejnou kvalifikací, zajistí ostatní podmínky, včetně zásobování potravinami a jinými předměty denní potřeby, prémie apod., které jsou stanoveny pro československé odborníky.* A článek 5 konstatoval: *Vláda Československé republiky bezplatně poskytuje sovětským odborníkům po dobu jejich práce v Československu byty se zařízením, topivem a osvětlením nebo vyplácí příslušnou částku na nájem bytů se zařízením, topivem a osvětlením.*³⁷

Zbytek výloh za pobyt odborníků měl být čs. vládou pravidelně účtován až po jejich návratu do SSSR.³⁸

31 KAPLAN, Karel: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 164.

32 DVOŘÁKOVÁ, Jiřina: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, s. 151; KAPLAN, Karel: *Největší politický proces. M. Horáková a spol.* Doplněk, Brno 1996, s. 6–7, 122–125.

33 KAPLAN, Karel: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 71.

34 PETROV, Nikita Vasiljevič: *Sovětské poradci ministerstva státní bezpečnosti*, s. 102. Srov. VOLOKOTINA, T. V. a kol.: *Sovětský faktor v vostočnoj Evrope 1944–1953. Dokumenty. Tom 2. 1949–1953 gg.* ROSSPEN, Moskva 2002, s. 285–289.

35 KAPLAN, Karel (ed.): *StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*, s. 64.

36 ABS, f. Sekretariát ministra vnitra I. díl (dále jen A 2/1), inv. j. 1611. Směrnice pro úpravu pobytových a stravovacích podmínek sovětských odborníků v ČSR, 10. 3. 1952.

37 Tamtéž, Změny ve směrnících pro úpravu pobytových a stravovacích podmínek sovětských odborníků v ČSR, 10. 7. 1952.

38 Tamtéž, Směrnice pro úpravu pobytových a stravovacích podmínek sovětských odborníků v ČSR, 10. 3. 1952.

První garnitura sovětských poradců v Praze

Proti „nepřátelům“ ve straně

Konečně 14. července 1950 rozhodlo politbyro ÚV VKS(b) o vyslání osmičlenné skupiny poradců MGB do Československa, kterou vedl plk. Vladimír Ananjevič Bojarskij³⁹, dosavadní zástupce náčelníka Správy MGB pro Moskevskou oblast.⁴⁰ Do Prahy měl přijet koncem července.⁴¹ V polovině srpna 1950 staršího poradce následoval zbytek skupiny a v následujících týdnech a měsících i jejich rodiny.⁴²

Plk. Bojarskij se po příjezdu do Prahy ihned pustil do analýzy činnosti čs. bezpečnostních orgánů. Po kritické informaci č. 7167/O, zasláné 17. září 1950 Stalinovi, Molotovovi, Berijovi a Malenkovovi, rozhodlo 29. září 1950 politbyro ÚV VKS(b) zvláštním usnesením (P78/85), aby náměstek ministra státní bezpečnosti Sergej Ivanovič Ogolcov⁴³ povolal hlavního poradce do Moskvy ke konzultaci. Gottwald podle Bojarského totiž při jejich společném čtyřhodinovém jednání údajně argumentoval, že snad není nutné budovat pro malý stát tak mohutné ministerstvo národní bezpečnosti. Přitom to však prý vnitřní situace v Československu vyžadovala. Bojarskij psal o působení západních a jugoslávských zpravodajských služeb, Vatikánu, ale také třeba o nedostatečném potírání nacionalistického podzemí na Slovensku.⁴⁴

Krátce poté se poradcům i Státní bezpečnosti podařilo odstartovat čistky ve špičkách KSČ. Dne 22. listopadu 1950 sdělil plk. Bojarskij do Moskvy, že byl zatčen Otto Šling⁴⁵, tajemník brněnského krajského výboru KSČ.⁴⁶ Hlavní poradce se ujal vedení celého vyšetřování a téměř pravidelně navštěvoval vazební vězňáky v Praze-Ruzyni. Deně byl navíc informován také S. Galkinem, který na vyšetřování dohlížel na místě.⁴⁷

Počátkem prosince 1950 si Rudolf Slánský od ministerstva národní bezpečnosti vyžádal stručnou informaci o dosavadních zkušenostech se sovětskými poradci spolu s návrhem na zvýšení jejich počtu. Ministr Ladislav Kopriva mu odpověděl, že všichni

39 Plk. Vladimír Ananjevič Bojarskij (1913–2007), 1936–1946 příslušník NKVD, NKGB, 1946–1950 zástupce náčelníka Správy MGB Moskevské oblasti, 14. 7. 1950 – 21. 7. 1951 starší poradce MGB SSSR při MNB ČSR, 1951–1953 náčelník odboru, 23. 11. 1953 propuštěn z MGB. PETROV, Nikita Vasiljevič: *Kto rukovodil organami gosbezopasnosti 1941–1954*, s. 217; ALBAZOVÁ, Jevgenija: *Sovětský poradce Vladimír Bojarskij*, 1994, roč. 10, č. 44–45, s. 80–108.

40 PETROV, Nikita Vasiljevič: *Po scenariu Stalina*, s. 227, 251; TÝŽ: *Sovětské poradci ministerstva státní bezpečnosti*, s. 102. Zde je nesprávně uvedeno datum 14. 6. 1950.

41 ALBAZOVÁ, Jevgenija: *Sovětský poradce Vladimír Bojarskij*, s. 94.

42 K. Kaplan jmenovitě uvádí Semjona Galkina, Konstantina I. Smirnova, Perneděva, Iněčkina, Kuzmina, Mizonova a zřejmě nesprávně také Lichačova. KAPLAN, Karel: *Sovětské poradci v Československu 1949–1956*, s. 23.

43 Genpor. Sergej Ivanovič Ogolcov (1900–1977), v letech 1945–1952 první náměstek Lidového komisaře Státní bezpečnosti (NKGB) a ministra Státní bezpečnosti (MGB) SSSR, 1952 ministr Státní bezpečnosti Uzbecké SSR, 1952–1953 první náměstek ministra Státní bezpečnosti SSSR, duben – červenec 1953 vyšetřován, 1954 propuštěn z MGB. KOKURIN, A. I. – PETROV, N. V.: *Lubjanka. Organy VČK-OGPU-NKVD-NKGB-MGB-MVD-KGB 1917–1991*, s. 279.

44 PETROV, Nikita Vasiljevič: *Sovětské poradci ministerstva státní bezpečnosti*, s. 102.

45 Otto Šling (1912–1952), v letech 1945–1950 člen ÚV KSČ, 1949–1950 vedoucí tajemník KV KSČ v Brně. Odsouzen v procesu s „protistátním spikleneckým centrem“, popraven 3. 12. 1952, rehabilitován v roce 1963.

46 PETROV, Nikita Vasiljevič: *Sovětské poradci ministerstva státní bezpečnosti*, s. 102.

47 KAPLAN, Karel (ed.): *StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Douška*, s. 73.

Pavel Žáček

ohlášení soudruzi již dorazili, až na zástupce vedoucího skupiny plk. Borise S. Jesikova, který měl přijet koncem roku. Ze skupiny naopak vypadl odborník na organizaci a výcvik vnitřních bezpečnostních vojsk (jakýsi Ščemilov), po dobu pobytu v Praze zaměřený na problematiku Veřejné bezpečnosti a Lidových milicí, který koncem října onemocněl a natrvalo se vrátil do Sovětského svazu.

Poradci přidělení v letech 1949 až 1950 k ministerstvu národní bezpečnosti se podle hodnocení již měli *dosti* obeznámit s místními poměry, pilně se učili česky a jejich pomoc se prý *velmi dobře* projevovala ve všech *pracovních odvětvích*, do nichž byli zařazeni.

Vedení ministerstva pro nejbližší potřebu navrhovalo stávající skupinu sovětských poradců rozšířit o čtyři další specialisty, konkrétně:

- odborníka na organizaci a řízení protivýzvědné služby v armádě,
- odborníka na organizaci a výcvik Veřejné bezpečnosti a Lidových milicí, ovládajícího navíc problematiku řízení dopravy, hlídkové služby ve městech i na vesnicích, ochrany státního majetku jak v průmyslu, tak v zemědělské výrobě, a boje proti kriminální trestné činnosti,
- odborníka na organizaci a výcvik v boji proti špionáži, záškodnictví, diverzi a sabotážím v průmyslu, v dopravě a na spojovacích zařízeních,
- odborníka na zavedení a řízení evidenčních a registračních prací v rámci státně-bezpečnostní činnosti (ústřední kartotéky závadové činnosti, zakládání a úschova spisů, kartotéky podezřelých, vyšetřovaných a odsouzených osob, agentů, spolupracovníků, využívání daktyloskopické kartotéky a všech ostatních evidenčních prostředků).⁴⁸

V souvislosti se Slánského žádostí – na základě jejího předložení Abakumovem – rozhodlo 21. prosince 1950 sovětské politbyro o vyslání čtyř poradců MGB SSSR do Československa, a to specialistů v otázkách kontrarozvědky v armádě, boje proti špionáži, diverzi a sabotáži v ekonomice, dále milice a operativního archivu MNB.⁴⁹

Koncem roku ztratil náměstek Šváb důvěru poradců. Oslabení jeho pozice uvolnilo prostor předsedkyni Komise stranické kontroly (KSK) ÚV KSČ Jarmile Taussigové⁵⁰. Dne 17. prosince 1950 navrhla Kopřivovi a Bojarskému dvě varianty „kontroly“ vedoucích pracovníků bezpečnosti. Když hlavní poradce položil otázku, kdo si myslí, že je hlavou onoho hledaného spiknutí uvnitř komunistické strany, prohlásila: *Šling ne! [...] Pravdu může odhalit jedině Státní bezpečnost, budou-li na vedoucích místech sedět lidé straně a dělnické třídě bezvýhradně oddaní a provádějící svou práci v nejužší spolupráci se stranou*. Dopis Taussigové zapůsobil zejména na Bojarského, který se vyjádřil, že *vidí věci lépe než ministr*. Když projednávali s Kopřivou jeho obsah, shodli se na variantě vyslat do Státní bezpečnosti pracovníka KSK, *kteřý se zde bude jakoby zaučovat do funkce, ve skutečnosti bude sledovat osoby a jejich činnost, podávat o tom zprávy*. A všichni tři byli přesvědčeni, že ve vedení Státní bezpečnosti působí nepřátelé z řad interbrigadistů.⁵¹

48 ABS, f. A 2/1, inv. j. 1855, Koncept dopisu s. Slánskému, 4. 12. 1950, a dopis R. Slánskému, č. j. I 341 PT, 5. 12. 1950.

49 CHAUSTOV, V. N. – NAUMOV, V. P. – PLOTNIKOVA, N. S. (eds): *Lubjanka. Stalin i MGB SSSR*, s. 320.

50 KAPLAN, Karel: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 117.

51 Tamtéž, s. 118. Srov. PETROV, Nikita Vasiljevič: *Po scenariu Stalina*, s. 252–253.

První garnitura sovětských poradců v Praze

Počátkem roku 1951 však byla realizována i druhá navržená varianta, tj. okamžité „zbavení“ funkcí vybraných velitelských kádrů (K. Švába, O. Závodského⁵², O. Valeš⁵³, K. Černého⁵⁴ atd.) a jejich nahrazení „spolehlivými“ funkcionáři KSČ.⁵⁵

Dva dny před prvním zatýkáním navštívili sovětsští poradci vládní zámek Koloděje nedaleko Prahy a prohlásili úpravy vězeňských cel ve sklepích, provedené v rychlosti příslušníky armády a bezpečnosti, za zcela vyhovující. Podmínky pro třiatřicet očekávaných vězňů z řad komunistických funkcionářů však ve skutečnosti byly nelidské.⁵⁶

Vlna zatýkání, které postihlo asi padesát vysokých státních a stranických funkcionářů, skončila 16. února 1951. Jejich „realizaci“ schvalovali čtyři čelní představitelé: K. Gottwald, R. Slánský, A. Zápotocký⁵⁷, A. Čepička⁵⁸, v některých případech i J. Dolanský⁵⁹ a u Slováků též V. Široký⁶⁰. Návrhy na zatčení jim předkládali Kopřiva a Bojarskij.

Vyšetřování řídili sovětsští poradci, kteří se však jen ojediněle přímo účastnili výsledků.⁶¹ Náčelník vyšetřovatelů Bohumil Doubek⁶² podal klíčové svědectví o roli ministra Kopřivy: *Ani jedno rozhodnutí [...] nebylo učiněno z jeho vůle [...]. Podléhal zcela radám s. Vladimíra [Bojarského], a jestliže nám dával pokyny, bylo to jen opakování toho, co jsme již dříve od s. Vladimíra věděli, že ministři navrhne. Vždycky když jsme byli k ministři někdo z Ruzyně předvoláni, byl u něho s. Vladimír, jehož návrhům ministr jen přitakal a vydával je za své rozhodnutí.*⁶³

- 52 Plk. Osvald Závodský (1910–1954), v letech 1948–1949 první zástupce velitele StB a velitel skupiny BAa (tzv. vnitřní bezpečnost), 1950–1951 velitel Státní bezpečnosti. Zatčen v lednu 1951, odsouzen v prosinci 1953 a 19. 3. 1954 popraven. Srov. KALOUS, Jan: Osvald Závodský – aktér i oběť politických procesů. *Paměť a dějiny*, 2013, roč. 7, č. 3, s. 85–95.
- 53 Pplk. Oskar Valeš, vlastním jménem Wetzler (1912–1987), v letech 1948–1950 přednosta sektoru BAB, 1950–1951 velitel 2. sektoru zahraniční zpravodajské služby MNB.
- 54 Karel Černý, vlastním jménem Schwarz (1912–2002), v letech 1948–1949 vedoucí administrativního sektoru BAd, 1949–1950 přednosta prezidia pro bezpečnost I. skupiny MV, 1950–1951 pověřen vedením samostatného 8. sektoru administrativně-hospodářského. Zatčen v lednu 1951, odsouzen 23. 12. 1953 pro trestný čin sabotáže k 16 letům odnětí svobody. V roce 1956 zproštěn obžaloby.
- 55 KAPLAN, Karel: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 118.
- 56 Tamtéž, s. 121–122.
- 57 Antonín Zápotocký (1884–1957), v letech 1945–1954 člen Předsednictva (P) ÚV a 1951–1954 Politického sekretariátu (PS) ÚV KSČ, 1945–1953 předseda Ústřední rady odborů (ÚRO), 1948–1953 předseda vlády ČSR, 1953–1957 prezident ČSR.
- 58 Alexej Čepička (1910–1990), v letech 1951–1954 člen PÚV a PS ÚV KSČ, 1948–1950 ministr spravedlnosti, 1950–1956 ministr národní obrany ČSR, zeť K. Gottwalda.
- 59 Jaromír Dolanský (1895–1973), v letech 1945–1954 člen PÚV a 1951–1954 PS ÚV KSČ, 1951–1963 místopředseda vlády.
- 60 Viliam Široký (1902–1971), v letech 1945–1954 člen PÚV a 1951–1954 PS ÚV KSČ, 1945–1953 náměstek předsedy vlády a 1950–1953 ministr zahraničních věcí, 1953–1963 předseda vlády ČSR a ČSSR.
- 61 KAPLAN, Karel: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 122.
- 62 Pplk. Bohumil Doubek (1919–1975), v letech 1950–1951 zástupce velitele VI. sektoru Velitelství StB, 1951–1952 náčelník vyšetřovacího sektoru VI/A, 1952–1953 náčelník VI/A odboru HS-StB, 1953 zástupce náčelníka Správy státobezpečnostního vyšetřování, 1953–1954 zástupce náčelníka Správy nápravných zařízení MV pro operativu a náčelník I. odboru. Zatčen v červnu 1955, v květnu 1957 odsouzen k 9 letům odnětí svobody, krátce nato propuštěn. Srov. BLÁŽEK, Petr – BARTA, Milan – KALOUS, Jan – SVOBODA, Libor – ŽÁČEK, Pavel: Tváře vyšetřovatelů Státní bezpečnosti. *Paměť a dějiny*, 2012, roč. 6, č. 4, s. 69–70.
- 63 KAPLAN, Karel (ed.): *StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*, s. 73.

Pavel Žáček

Postupně se vyšetřování, přestěhované v dubnu 1951 do ruzyňské věznice, dostalo do slepé uličky. Poradci a vyšetřovatelé nebyli schopni dotáhnout svou konstrukci „velkého spiknutí“ do konce. Šling navíc začal všechna svá příznání odvolávat.⁶⁴

Plk. Bojarskij si žil v Praze s platem 29 000 korun měsíčně a útratou 200 000 korun za jídlo během tří měsíců na vysoké noze. Nezříkal se luxusu, obýval vilu ve Wintrově ulici naproti objektu ministerstva národní bezpečnosti, kde měl čtyři zaměstnance, osobní strážce a pět psů. Ve stalinské době šlo pro sovětského člověka o nepředstavitelný životní styl, srovnatelný pouze s postavením člena politbyra.⁶⁵ Jeho kolegové ovšem nelenili a hlásili centrále MGB nejen že Bojarskij je marnotratný *gourmet*, ale i o nákupech jeho manželky Iriny Achmatovové.⁶⁶

Pád generálního tajemníka

Nejpozději koncem června 1951 začala moskevská centrála MGB prosazovat do čela spiknutí Slánského. Poradci a jejich vyšetřovatelé si uvědomovali, že orientace „výsledků na Slánského“ má pro novou konstrukci spiknutí klíčový význam. Na schůzce u ministra Kopřivy, které se mj. účastnili zástupci hlavního poradce Galkin a Jesikov, padlo rozhodnutí nebránit nikomu, *aby řekl, co chce říci, ať se týká kohokoliv*.

Na následné poradě s vyšetřovateli již poradci začali o Slánském hovořit jako o možném nepříteli a zaměřili se na nebezpečí „židovského buržoazního nacionalismu“ a „sionismu“.⁶⁷

Dne 21. července 1951 Gottwald obdržel Stalinův dopis s překvapivým obsahem: *Dostali jsme usvědčující materiály o soudruhu Slánském a soudruhu Geminderovi*⁶⁸. *Považujeme materiály za nedostatečné a myslíme, že zde není žádných důvodů k obvinění. Domníváme se, že nelze jen na základě udání známých pachatelů dělat závěry, je třeba faktů, které taková udání potvrzují. Z toho je vidět ne dost vážný poměr k této práci, a proto jsme rozhodli Bojarského odvolat do Moskvy.*

Gottwald, který zjevně nepochopil Stalinovu taktiku, ještě téhož dne odpověděl: *Souhlasím plně s Vámi, že na základě vyšetřovacích materiálů nelze vznésti proti dotyčným soudruhům obvinění, tím méně dělat nějaké závěry. Zároveň požádal o ponechání hlavního poradce plk. Bojarského v Praze, neboť poskytuje velmi cennou pomoc po linii ministerstva národní bezpečnosti [...] a jeho odvolání by nám na tomto úseku značně ztížilo práci.*⁶⁹

Stalin obratem pozval předsedu KSČ do Moskvy. Gottwald za sebe poslal Čepičku, který 23. července 1951 v Kremlu absolvoval oficiální jednání se Stalinem, Molotovem, Malenkovem a dalšími členy politbyra. Na programu byla kritika práce sovětských poradců v bulharské a československé bezpečnosti.

64 TÝŽ: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 126.

65 ALBAZOVÁ, Jevgenija: *Sovětský poradce Vladimír Bojarskij*, s. 94.

66 Tamtéž, s. 95.

67 KAPLAN, Karel: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 135.

68 Bedřich Geminder (1901–1952), 1946–1951 vedoucí mezinárodního oddělení sekretariátu ÚV KSČ. Odsouzen v procesu s „protistátním spikleneckým centrem“, popraven 3. 12. 1952, rehabilitován v roce 1963.

69 Stalin zůstal neoblomný a Gottwaldovi odpověděl: *Výsledky jeho nasazení v Československu prokázaly, že Bojarskij není kvalifikován k tomu, aby dostal zodpovědným povinnostem poradce*. ALBAZOVÁ, Jevgenija: *Sovětský poradce Vladimír Bojarskij*, s. 96.

První garnitura sovětských poradců v Praze

Diskuse postupně přešla ve Stalinův monolog. Sovětský vůdce opakovaně podrobil poradce a politické vedení v Sofii i v Praze kritice. *Nemá-li se zvrhnout činnost vyšetřujících orgánů nakonec ve prospěch nepřítel, prohlašoval, je nutno jejich činnost stále kontrolovat a nedovolit, aby se rozšířila obecná nedůvěra v nejvyšších orgánech.* Obšírně hovořil o potřebě kontroly předních stranických a státních funkcionářů a o vážných důsledcích, pokud se tato neprovádí nebo jenom formálně. Závěr vyzněl jednoznačně: odvolat Slánského z funkce generálního tajemníka strany.⁷⁰

O tři dny později Gottwald akceptoval Stalinův požadavek. *Souhlasím s organizačními opatřeními, ke kterým radíte ve věci soudruha Slánského.* Zároveň naléhal, aby plk. Bojarského neprodleně nahradil jiný poradce.

Stalinův postoj narušil taktiku centrály MGB a sovětských poradců. Nejen že nedal pokyn ke Slánského zatčení, ale naopak ostře kritizoval práci poradců a nepřímou i jejich nadřízených v Moskvě.⁷¹ Přesto poradci nerespektovali Gottwaldem obnovený zákaz „výslechů na Slánského“, které tajně pokračovaly i nadále. Nepřinášely však již nic nového. Za této situace bylo nutné dostat Slánského do rukou Státní bezpečnosti.⁷²

Informaci o výsledcích zasedání ÚV KSČ ze dne 6. září 1951, zrušení funkce generálního tajemníka a Slánského schválení místopředsedou vlády projednávaly všechny komunistické orgány a organizace spolu s jeho sebekritikou. Ve chvíli, kdy ji nejvyšší orgán strany akceptoval, opustili poradci a vyšetřovatelé definitivně původní konstrukci spiknutí a zcela se orientovali na ideologicko-politickou linii druhého mocenského centra, ve kterém dominoval antisemitismus, skrytý pod hesly boje proti „sionismu“, „židovskému buržoaznímu nacionalismu“ či „kosmopolitismu“. Poradce žádal Taussigovou, aby pro něho shromáždila materiály o Slánském, B. Geminderovi, J. Frankovi⁷³, L. Frejkovi⁷⁴ i dalších, a odletěl s nimi do Moskvy.⁷⁵

Plk. Bojarského dorazilo udání jeho zástupce, který měl MGB informovat o tom, že jeho nadřízený *nereagoval přiměřeným způsobem, když byly u československých bezpečnostních orgánů objeveny podklady pro nepřátelské aktivity židovských buržoazních nacionalistů. [...] Soudruh Bojarskij nepodpořil rozpracování těchto podkladů a teprve na nátlak poradce Jesikova a některých jiných pracovníků odeslal spis na MGB SSSR.* Když plk. Jesikov naznačil, že by Bojarskij mohl být židovského původu, bylo rozhodnuto.⁷⁶

70 KAPLAN, Karel: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 137. Srov. VOLOKOTINA, T. V. a kol.: *Vostočnaja Evropa v dokumentach rossijskich archivov 1944–1953 gg. Tom II. 1949–1953 gg.* Sibirskij chronograf, Moskva – Novosibirsk 1998, s. 580.

71 KAPLAN, Karel: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 142.

72 Tamtéž, s. 143–144.

73 Josef Frank (1909–1952), v letech 1939–1945 vězněn v koncentračním táboře Buchenwald, 1945–1951 člen sekretariátu ÚV KSČ, 1946–1951 zástupce generálního tajemníka ÚV KSČ, 1946–1952 člen předsednictva ÚV KSČ, 1949–1952 člen organizačního sekretariátu ÚV KSČ, 1951–1952 tajemník ÚV KSČ. Odsouzen v procesu s „protistátním spikleneckým centrem“, popraven 3. 12. 1952, rehabilitován v roce 1963.

74 Ludvík Frejka, vlastním jménem Ludwig Freund (1904–1952), 1948–1952 přednosta národohospodářského odboru Kanceláře prezidenta republiky. Odsouzen v procesu s „protistátním spikleneckým centrem“, popraven 3. 12. 1952, rehabilitován v roce 1963.

75 KAPLAN, Karel: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 147, 150.

76 Na rozdíl od ministra Abakumova, kterého v červenci 1951 zatkl, byl Bojarskij pro *nedostatečnost v prá-*

Pavel Žáček

Nová pravidla

Mezitím ministr Státní bezpečnosti Semjon Denisovič Ignatěv⁷⁷ předložil 19. října 1951 politickému byru ÚV VKS(b) návrh pokynu pro činnost poradců působících při orgánech Státní bezpečnosti tzv. lidově demokratických států (*Nastavlenije dlja sovetnikov Ministěrstva gosudarstvennoj bezopasnosti SSSR pri organach gosudarstvennoj bezopasnosti v stranach narodnoj demokracji*), zpracovaný I. správou MGB SSSR.

Sovětské poradci měli vypomáhat při zdokonalování organizačních struktur státně- i veřejnobezpečnostních orgánů, Pohraniční a Vnitřní stráž, opatřeních ke zlepšení agenturně-operativní práce i vyšetřování, organizaci zvláštních prověrek, služební přípravy kádrů, bojové přípravy apod. Byli přitom povinni vycházet z místních podmínek, nesměli dopustit mechanické kopírování forem a metod práce orgánů Státní bezpečnosti SSSR. Veškeré rady a konzultace museli poskytovat výhradně ústní formou. Poradcům i jejich instruktorům bylo navíc zakázáno řídit osobně agenturu či vyslýchat zatčené.

Nová směrnice byla 22. října 1951 schválena pod spisovou značkou 84/122-o.⁷⁸ O dva dny později Ignatěv informoval tento stranický orgán o chybách v práci staršího poradce plk. Bojarského a na jeho místo opět neúspěšně navrhoval V. F. Marčika, nyní již prvního zástupce náčelníka Hlavní správy milice MGB SSSR.⁷⁹

Krátce poté, dne 2. listopadu 1951, politbyro rozhodlo o odvolání Bojarského a jeho nahrazení plk. Alexejem Dmitrijevičem Besčastnovem⁸⁰, dosavadním náčelníkem Správy MGB Stalingradské oblasti.⁸¹ Zajímavé svědectví o reakci plk. Bojarského na návrat do Moskvy podal Bohumil Doubek: [...] *jednou mne zavolal s. Vladimír do své kanceláře na ministerstvo. Byl v kanceláři sám a byl oproti dřívějšímu, kdy byl velmi sebevědomý, skoro až agresivní, ve velmi skleslé náladě. Vypytával se mne, jak pokračuje vyšetřování, ale pokyny mně již žádné nedával. [...] Potom mně řekl, že od nás odjíždí, abychom se ve všem, v čem jsme se dříve obraceli na něho, obraceli na s. Jesikova, který je o všem informován a který nás nyní bude usměrňovat. [...] Když jsem se s ním rozloučil a odcházel jsem, překvapil mne poznámkou, která mně přesně utkvěla v paměti [...]: „Pozor, Doubku, aby se neublížilo nevinnému člověku. To by byla nenapravitelná škoda.“ Ani nečekal na mou odpověď a odešel z kanceláře jinými dveřmi, než u kterých jsem stál já.*⁸²

ci a nedůstojné chování pouze rozkazem MGB č. 5522 z 13. 12. 1951 degradován na podplukovníka. ALBAZOVÁ, Jevgenija: *Sovětský poradce Vladimír Bojarskij*, s. 97.

77 Semjon Denisovič Ignatěv (1904–1983), v letech 1951–1953 ministr Státní bezpečnosti SSSR. Srov. KOKURIN, A. I. – PETROV, N. V.: *Lubjanka. Organy VČK-OGPU-NKVD-NKGB-MGB-MVD-KGB 1917–1991*, s. 266.

78 PETROV, Nikita Vasiljevič: *Po scenariu Stalina*, s. 232–233. Srov. přílohu č. 1.

79 Tamtéž, s. 254–255.

80 Alexej Dmitrijevič Besčastnov (1913–1998), v letech 1937–1948 příslušník NKVD a NKGB, 1948–1951 náčelník Správy MGB Stalingradské oblasti, 5. 11. 1951 – 10. 6. 1953 a 20. 7. 1953 – 3. 9. 1954 starší poradce MGB, MVD a KGB při RM SSSR u MNB a MV ČSR, 1954–1981 příslušník KGB SSSR. PETROV, Nikita Vasiljevič: *Kto rukovodil organami gosbezopasnosti 1941–1954*, s. 195–196.

81 CHAUSTOV, V. N. – NAUMOV, V. P. – PLOTNIKOVA, N. S. (eds): *Lubjanka. Stalin i MGB SSSR*, s. 369.

82 KAPLAN, Karel (ed.): *StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*, s. 106–107.

První garnitura sovětských poradců v Praze

Dne 22. listopadu 1951 se Gottwald sešel s novým hlavním sovětským poradcem plk. Besčastnovem. Předseda KSČ se od něj chtěl dozvědět, co je v Moskvě nového v „případu Slánský“. K rozhodnutí zatknout generálního tajemníka přispěla i kopie dopisu „Velkému metaři“⁸³, o jehož existenci Besčastnov druhého dne ráno informoval ministra Kopřivu.⁸⁴ Gottwald požadoval zajistit Slánského neprodleně 23. listopadu 1951. Kopřiva a Besčastnov odjeli z Hradu na ministerstvo národní bezpečnosti, aby vybrali potřebné funkcionáře Státní bezpečnosti. Ve večerních hodinách se v kanceláři ministra sešla zatýkácí skupina a dva sověští poradci. Kopřiva jim zatčení generálního tajemníka KSČ prezentoval jako historický akt – a jejich úlohu coby vysokou počtu, které se jim dostalo.⁸⁵

Slánského výslechy začaly 27. listopadu 1951 a trvaly pod patronací sovětských poradců celý rok. Krátce po jeho zatčení dorazila z centrály MGB zvláštní tříčlenná skupina ve složení Georgij Gromov, Grigorij Morozov a Ivan Černov⁸⁶ s jediným úkolem: „udělat Slánského“. Kromě nich se na vyšetřování aktivně podílel i hlavní poradce plk. Besčastnov, jeho zástupce plk. Jesikov a Galkin. Sami ovšem nevedli žádné výslechy a ani se jich přímo neúčastnili. Kontrolovali vyšetřování, usměrňovali výslechy a udíleli rady vyšetřovatelům.

Jeden z nich, por. Jan Musil, později roli poradců popsal: *K výslechům jsme byli instruováni, dostávali jsme jejich zaměření a byla určována problematika soudruhům Alexejem [Besčastnovem]. Mimoto pokyny k vyšetřování Slánského a rady, jak postupovat, jsme dostávali od dalšího poradce, soudruha Georgije [Gromova...]. K výslechu jsme dělali výslechové plány. Teprve po souhlasu soudruha Alexeje s těmito našimi plány výslechů bylo jich použito. Ministr Bacílek⁸⁷ navíc dodal: [...] programy výslechů jsem dělal se sovětskými poradci. Dostával je soudruh Gottwald, Zápotocký a já. Těž protokoly z výslechů dostávali tito soudruzi [...] program výslechů schvaloval Alexej a já a někdy i soudruh Gottwald.*

Všechny protokoly překládal do ruštiny zvláštní štáb překladatelů. Kromě nich ovšem měli plk. Besčastnov i jeho zástupce vlastní tlumočníky. Hlavní poradce posílal protokoly do centrály MGB v Moskvě, odkud přicházely připomínky, a dokonce často přímo formulované otázky, které vyšetřovatelé zařazovali do výslechových plánů.⁸⁸

83 Ke zpravodajské operaci exilové čs.-americké zpravodajské ústředny „Okapi“ srov. KAPLAN, Karel: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 152–155; TYŽ: *Kronika komunistického Československa. Klement Gottwald a Rudolf Slánský*. Barrister & Principal, Brno 2009, s. 252–264, 266–269; LUKÉŠ, Igor: *Operace Velký metař*. In: PERNES, Jiří – FOITZIK, Jan (eds.): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference pořádané ve dnech 14.–16. dubna 2003 v Praze. Prius – ÚSD AV ČR, Brno – Praha 2005, s. 59–85 a TYŽ: *Der Fall Slánský*. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 1999, roč. 47, č. 4, s. 459–501.

84 KAPLAN, Karel: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 156–157.

85 Tamtéž, s. 158; TYŽ: *Kronika komunistického Československa. Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, s. 264–265.

86 KAPLAN, Karel (ed.): *StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*, s. 121. Podle ruských pramenů byli rozhodnutím politbyra ÚV VKS(b) 1. 12. 1951 do ČSR vysláni plk. Grigorij Aleksandrovič Sorokin (1912–?) a plk. F. G. Morozov, oba příslušníci útvaru MGB SSSR pro vyšetřování zvláště závažných trestných činů. PETROV, Nikita Vasiljevič: *Po scénariu Stalina*, s. 255.

87 Arm. gen. Karol Bacílek (1896–1974), v letech 1952–1953 ministr národní bezpečnosti ČSR. Srov. KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*, s. 41–44.

88 KAPLAN, Karel: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 167–169.

Pavel Žáček

Dne 23. ledna 1952, hned při nástupu arm. gen. Karola Bacílka do funkce ministra národní bezpečnosti, mu byl Gottwaldem představen hlavní poradce plk. Besčastnov. *Bylo mně řečeno, že to je jeden z nejschopnějších pracovníků sovětského ministerstva vnitra [...] vybrán přímo Stalinem.*⁸⁹

Pobytové podmínky II.

Dne 25. března 1952 předložili náměstek předsedy vlády a ministr zahraničních věcí Viliam Široký, místopředseda vlády Jaromír Dolanský a ministr financí Jaroslav Kabeš⁹⁰ politickému sekretariátu ÚV KSČ návrh Směrnice pro úpravu pobytových a stravovacích podmínek sovětských odborníků v Československu s odůvodněním, že je nutné tyto sjednotit a závazně upravit, tzn. jejich honoráře, ubytování a stravování. V doprovodném usnesení měli členové politického sekretariátu schválit výši i formu honorování a ubytování sovětských poradců a odborníků, uvolnění hotelů v Praze pro ubytování zaměstnanců sovětské obchodní mise, poradců a odborníků a naopak jejich uzavření pro jiné hosty, zřízení zvláštní uzavřené sovětské restaurace v hotelu Splendid, její dotování mimořádnými přídělky a vydávání zvláštních měsíčních přídělků pro poradce a odborníky pracující mimo Prahu.⁹¹

Jednotlivá ministerstva podle směrnice realizovala dohodu z 5. června 1950 odlišně a díky tomu ani péče o sovětské odborníky nebyla jednotná. Stávající praxi měla odstranit nová směrnice, závazná pro všechny resorty. Ministerstvo zahraničních věcí nejprve projednalo otázku honorování a ubytování se Státním úřadem plánovacím a ministerstvem financí. Následně byl zpracován návrh normy jednotně upravující pobytové podmínky sovětských odborníků v Československu tak, aby praxe všech zainteresovaných ministerstev odpovídala jak znění uzavřené dohody, tak jejich mimořádnému významu.

V návrhu směrnice byli sovětští odborníci rozděleni na dvě skupiny: poradce – sovětníky, pracující na ministerstvu přímo u ministra a konzultující hlavní otázky resortu, odborníky – specialisty, konzultující odborné otázky a povahou práce odpovídající náměstkoví ministra, řediteli hlavní správy, přednostovi funkčního odboru ministerstva, řediteli podniku atd.

Uvedeným měla být zajištěna životní úroveň tehdy údajně běžná v Sovětském svazu. Jejich delší ubytování v ČSR, často s rodinami, bylo třeba – pokud možno – řešit za využití bytového fondu jednotlivých ministerstev. S ohledem na celkový nedostatek bytů se diskutovalo se sovětským obchodním zastupitelstvím o možnosti uvolnit jeden či dva hotely pro ubytování některých úředníků sovětského velvyslanectví, obchodní mise a expertů.

V důsledku těchto jednání byl použit pražský hotel Splendid, který se od 1. března 1952 za souhlasu ministerstva vnitřního obchodu stal hotelem uzavřeného typu,

89 Tamtéž, s. 164.

90 Jaroslav Kabeš (1896–1964), 1946–1962 člen ÚV KSČ, v letech 1949–1953 ministr financí.

91 ABS, f. A 2/1, inv. j. 1611, K bodu: Směrnice pro úpravu pobytových a stravovacích podmínek sovětských odborníků v ČSR (1808/5, číslo pořadu 9), 25. 3. 1952.

První garnitura sovětských poradců v Praze

vyhrazeným pro pobyt sovětských občanů. Velký počet expertů však donutil čs. úřady uvolnit ještě hotel Belvedere, vzdálený necelých pět minut od Splendidu. V zásadě se tak podařilo vyřešit nedostatek bytů jak pro zaměstnance sovětského zastupitelského úřadu v Praze, tak pro poradce a odborníky.⁹²

Směrnice navrhovala v rámci *honorování* poradců – sovětníků zachovat jejich finanční i jiné nároky v následující šíři: měsíční čistý plat, rovnající se čistému platu příslušného ministra včetně činovního a reprezentačního přídatku, měsíční příplatek na stravu ve výši 10 000 korun československých (Kčs), měsíční příplatek na stravu určený poradcům s rodinou ve výši 7500 korun na manželku a 5000 korun na každé dítě, šatenky jako ministr, bezplatné ubytování ve vile nebo tří- až čtyřpokojovém bytě, včetně hrazení světla, otopu a úklidu, případně v apartmánu hotelů Splendid či Belvedere, automobil s řidičem k osobní potřebě, resortního osobního tajemníka a ruskou písárku, kancelář s telefonem, zapojený na ústřednu zvláštní telefonní sítě „Černín“ (viz dále), zdravotní i léčebnou péči státního sanatoria a dar u příležitosti odjezdu v přibližné hodnotě do 30 000 korun. Úřad předsednictva vlády měl navíc pro všechny poradce zřídit „dům oddechu“ v místě vzdáleném cca 30–50 km od Prahy.

Odborníci – specialisté měli na základě směrnice obdržet měsíční čistý plat rovnající se čistému platu čs. odborníka stejné hodnosti a stejné kvalifikace, u něhož pracovali, včetně premií a jiných příplatků, měsíční příplatek na stravu ve výši 10 000 korun (s rodinou navíc 5000 korun na manželku a 3000 korun na každé dítě), dvě šatenky, bezplatné ubytování v hotelu Splendid nebo Belvedere, případně byt o dvou až třech místnostech včetně osvětlení, otopu a úklidu, osobní automobil (pokud jej potřebovali při výkonu své činnosti), podle povahy práce tajemníka či ruskou písárku, dar při odjezdu v hodnotě přibližně do 20 000 korun, zdravotní a léčebnou péči zajišťovanou ministerstvem, bezplatnou rekreaci kdykoliv v resortním středisku, případně podle jeho přání.

Dále byla směrnice zaměřena na nejednotné stravování sovětských poradců a odborníků. Na většině resortů dostali potravinové lístky podle vzoru ministerstva národní bezpečnosti, kdy vedoucí poradce obdržel čtyři dávky potravin, ostatní poradci tři dávky, ženy v domácnosti a děti po dvou dávkách. *Toto řešení však v důsledku zvláštního uzpůsobení sovětské kuchyně a běžného způsobu stravování sovětských soudruhů, jakož i v důsledku daleko vyšší úrovně právě ve stravování v Sovětském svazu (sic), prý vůbec nevyhovovalo.* Většina stížností kritizovala fakt, že domácí, převážně moučná kuchyně má úplně jiné složení než sovětská masitá a rybí kuchyně, navíc s velmi bohatou snídaní, slabším obědem a bohatou večeří.⁹³

V důsledku opakujících se stížností bylo se sovětským obchodním zastupitelstvím dohodnuto, že v hotelu Splendid se zřídí restaurace uzavřeného typu se sovětskou kuchyní (a také zvláštní klub), která by vařila podle sovětského způsobu výhradně pro zaměstnance velvyslanectví, poradce a odborníky. Bez ohledu na poměrně vysoké finanční částky navrhované pro honorování sovětských poradců a odborníků

92 Tamtéž, Směrnice pro úpravu pobytových a stravovacích podmínek sovětských odborníků v ČSR, 10. 3. 1952.

93 Tamtéž.

Pavel Žáček

mělo pro ně být údajně *finančně velmi nesnadné* hradit v restauraci stravování v cenách volného trhu. Sovětské obchodní zastupitelství navíc žádalo zvláštní zásobování této kuchyně poživatinami. Ministerstvo vnitřního obchodu mohlo v rámci vlastní kompetence poskytnout jen minimální zvláštní přiděly, které byly ekvivalentem poskytovaným závodním kuchyním.⁹⁴ Navíc již před novými opatřeními k zavedení pořádku v lístkovém hospodářství dostával hotel Splendid, jenž v průběhu roku 1951 obývali převážně sovětsští občané, kromě pravidelných přidělů měsíčně tento mimořádný příděl: maso vepřové (150 kg), telecí (50 kg) a hovězí (50 kg), máslo (15 kg), jedlý olej (20 kg), chléb (500 kg), rýže (30 kg), sádlo (30 kg), umělý tuk (10 kg), cukr (47 kg), pečivo (100 kg), káva (3 kg), sardinky (100 krabic), mouka (75 kg), vejce (2500 kusů) a mléko (200 litrů).⁹⁵

S ohledem na stále vzrůstající počet sovětských poradců a odborníků i fakt, že kuchyně hotelu Splendid by byla vyhrazena také pro zvláštní hosty hotelu Belvedere, nestačil by podobný příděl pokrýt skutečnou potřebu. Řešení měla přinést dotace uzavřené kuchyně potravinovými přiděly tak, aby mohla vařit *sovětskou kuchyni* bez vyžadování lístků při cenách vázaného trhu.⁹⁶

Kromě toho, že měli možnost výše uvedeného stravování, navrhovalo se poskytovat jim a jejich rodinným příslušníkům normální přidělové lístky jako doplněk do výše schválené pro II. kategorii diplomatického sboru (diplomatičtí úředníci, vedoucí obchodních a vojenských misí, zahraniční novináři a jim na roveň postavení oficiální představitelé). V této kategorii se přidělovaly dva běžné přiděly potravin pro zaměstnané, a to jak pro hlavu rodiny, tak pro manželku, a dva běžné přiděly pro děti podle věku. Tímto způsobem měla být vyřešena otázka zásobování sovětských poradců a odborníků působících v Praze. Pro zásobování mimo hlavní město, kde nebylo možné vytvořit kuchyně sovětského typu, se navrhovalo zavést kromě přidělů běžných pro II. kategorii ještě měsíční dávky v této výši: maso (10 kg), cukr (1,5 kg), vejce (30 kusů), sádlo, máslo, tuky (2 kg), mléko (15 litrů).⁹⁷

Dne 2. dubna 1952 byla směrnice schválena politickým sekretariátem ÚV KSČ. Její provedení sice realizovalo ministerstvo vnitřního obchodu a Správa služeb diplomatického sboru, nicméně přidělové lístky poradcům a odborníkům předávala příslušná resortní ministerstva. Stravovací kupony pro hotel Splendid se navíc distribuovaly prostřednictvím sovětského obchodního zastupitelství. Jídla podávaná ve zvláštní restauraci měla být až trojnásobně větší oproti normálnímu stravování a průměrná cena oběda o třech chodech činila cca 60 korun. Pokud se poradci a odborníci nemohli stravovat v hotelu Splendid nebo působili mimo Prahu, dostávali náhradu

94 Tento příděl měl v jednom měsíci na jednu osobu následující složení: cukr (290 g), umělý tuk (250 g), těstoviny (20 g), hladká mouka (10 g), mléko (1 litr), tvaroh (100 g), ovesné vločky (100 g), kroupy (150 g). Tamtéž.

95 Tamtéž.

96 Navrhovaný měsíční příděl potravin pro jednu osobu stravující se ve zvláštní kuchyni měl být údajně nižší než příděl čs. diplomatů a novinářů v Moskvě v letech 1945–1947: masné výrobky a maso (15 kg), máslo, sádlo, jedlý olej (3 kg), cukr (1 kg), těstoviny (1 kg), hladká mouka a chléb (15 kg), mléko (15 litrů), vejce (30 kusů). Tamtéž.

97 Tamtéž.

První garnitura sovětských poradců v Praze

v potravinových lístcích formou nadpřídělu na osobu a měsíc: 15 kg masa a masných výrobků, 1 kg másla, 1 kg sádla, 1,5 kg cukru, 30 kusů vajec, 15 litrů mléka.⁹⁸

Dne 18. dubna 1952 předseda vlády Antonín Zápotocký informoval svým přípisem o schválení směrnice všechny zainteresované ministry. *Vážení členové vlády se žádají, aby ve svých resortech dbali na zachování těchto směrnic a aby jejich provedení osobně kontrolovali.*⁹⁹

Již v květnu 1952 ovšem velvyslanec SSSR v Praze A. J. Lavrentěv oznámil tajemníkovi ÚV KSČ Antonínu Novotnému¹⁰⁰, že Moskva považuje pobytové a stravovací podmínky sovětských odborníků v Československu za přexponované. Poukázal na stanovisko vedení KSSS, které jejich honorování považovalo za příliš vysoké, přesahující rámec dohody z června 1950, a požádal o změnu podmínek k pobytu svých odborníků.¹⁰¹

V podkladech pro politický sekretariát ÚV KSČ byl především zdůrazněn význam práce sovětských odborníků při budování našeho socialistického hospodářství. Pomoc, kterou poskytovali jednotlivým odvětvím čs. hospodářství, prý byla nesmírná. Sovětská vláda podle přesvědčení nejvyššího stranického a státního vedení vysílala do ČSR přední a zkušené odborníky, zastávající v SSSR velmi důležitá a odpovědná místa. *Sovětské odborníky přenášejí k nám neocenitelné sovětské zkušenosti a učí naše pracovníky řešit ty nejsložitější operativní úkoly.*

Předkladatel Široký se proto domníval, že politický sekretariát ÚV KSČ rozhodl správně, když poradce – sovětníky postavil na roveň ministrům a odborníky – specialisty na roveň náměstků ministrů či ředitelů hlavních správ a přednostů odborů ministerstev. Přestože byl přesvědčen, že by se přijaté usnesení nemělo měnit, navrhl poradcům snížit jejich měsíční příplatek na stravu o 5000 korun a odborníkům o 3000 korun, zrušit přídatky na manželku a děti i resortní dary při jejich odjezdu.¹⁰² Navržené změny schválil politický sekretariát ÚV KSČ 11. července 1952.¹⁰³

Navyšování počtu poradců

Dne 26. září 1952 tajemník sekretariátu ministra národní bezpečnosti špkt. Karel Komárek postoupil Alexandru Smyslovovi z překladatelského referátu hlavního poradce návrh na získání dvou odborníků pro Technický odbor Hlavní správy Státní bezpečnosti (HS-StB), připravený k předložení členům politického sekretariátu ÚV KSČ.

98 Tamtéž, Změny ve směrnících pro úpravu pobytových a stravovacích podmínek sovětských odborníků v ČSR, 10. 7. 1952.

99 ABS, f. A 2/1, inv. j. 1933, Přípis předsedy vlády A. Zápotockého ministroví národní bezpečnosti K. Bacílkovi, 18. 4. 1952. Evidován Sekretariátem MNB 24. 4. 1952 pod č. j. M-00970/52. Srov. příloha č. 2.

100 Antonín Novotný (1904–1975), v letech 1951–1953 člen PÚV KSČ, 1953–1968 první tajemník ÚV KSČ, 1957–1968 prezident ČSR a ČSSR.

101 ABS, f. A 2/1, inv. j. 1611, Změny ve směrnících pro úpravu pobytových a stravovacích podmínek sovětských odborníků v ČSR, 10. 7. 1952.

102 Tamtéž.

103 Tamtéž, K bodu: Změny ve směrnících pro úpravu pobytových a stravovacích podmínek sovětských odborníků v Československu (3374/5, číslo pořadu 11), 11. 7. 1952.

Pavel Žáček

Jelikož však nevíme, jsou-li s návrhem seznámeni soudruzi sovětské porady, přeje si soudruh ministr, aby jim byl tento materiál předložen a aby se k němu vyjádřili. Dne 8. října 1952 se písemnost vrátila ke špkt. Komárkovi, zjevně se souhlasným stanoviskem.¹⁰⁴

O dva dny později tudíž ministr Bacílek postoupil v deseti vyhotoveních návrh na získání dvou inženýrů-radiotechniků pro operativní techniku a zaměřovače kanceláři předsedy KSČ.¹⁰⁵ V rámci IV. odboru HS-StB byly kladeny stále vyšší požadavky na vývoj a výrobu zpravodajských prostředků a vedení Státní bezpečnosti se domnívalo, že by situací mohla výrazně usnadnit důkladná aplikace sovětských zkušeností.¹⁰⁶

Po skončení schůze politického sekretariátu ÚV KSČ z 15. října 1952 informoval Sekretariát ministra národní bezpečnosti náměstka plk. Antonína Prchala¹⁰⁷, že Široký byl pověřen požádat sovětskou vládu o vyslání dvou odborníků na dobu čtyř měsíců.¹⁰⁸

Dne 1. prosince 1952 se špkt. Komárek opět obrátil na Smyslova se žádostí o předložení dalšího návrhu hlavnímu poradci plk. Besčastnovovi. *Soudruh ministr jej předloží politickému sekretariátu teprve tehdy, až bude znát stanovisko soudruha Alexeje.*¹⁰⁹ Ve zdůvodnění se konstatovalo, že činnost politické správy Pohraniční a Vnitřní stráže (PVS) vykazuje nedostatky v řízení, při zajišťování úkolů a velitelských rozkazů, zejména v politicko-výchovné oblasti na rotách prvního sledu a ve štábech. Nezkoušenost vedoucích funkcionářů politické správy – zřejmou například při výchově nových politických pracovníků ve vojensko-politickém učilišti PVS – měla odstranit přítomnost zvláštního sovětského politického poradce. Návrh na jeho přidělení byl projednán s oddělením státní administrativy ÚV KSČ, které pochopitelně vyjádřilo svůj souhlas.¹¹⁰

Pobytové podmínky III.

Dne 14. ledna 1953 sovětský velvyslanec A. E. Bogomolov upozornil Širokého, že pobytové a stravovací podmínky sovětských odborníků v ČSR i nadále přesahují rámec dohody z června 1950. Požádal zároveň, aby jim byla opětovně snížena výše měsíčních příplatků a omezeny dary při odjezdu.¹¹¹ O dva dny později Široký předložil návrh na změnu směrnice politickému sekretariátu ÚV KSČ.¹¹²

104 ABS, f. A 2/1, inv. j. 401. Návrh na získání 2 sovětských poradců pro Technický odbor HS-StB pro PS ÚV KSČ, č. j. KM-30114 K/52, 26. 9. 1952.

105 Tamtéž, Postoupení návrhu Kanceláři předsedy KSČ, k rukám s. Hradce, č. j. KM-30114 K/52, KM-30130 K/52, 10. 10. 1952.

106 Tamtéž, Návrh na získání 2 sovětských poradců pro Technický odbor Hlavní právy Stb – MNB, nedatováno.

107 Plk. Antonín Prchal (1923–1996), 1952–1953 náměstek ministra národní bezpečnosti, 1953–1956 první náměstek ministra vnitra ČSR. Srov. KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*, s. 151–153.

108 ABS, f. A 2/1, inv. j. 401, Informace plk. Prchalovi, náměstkovi NB, č. j. KM-30114 K/52, 17. 10. 1952. Žádost byla podle rukopisné poznámky na ÚV KSČ zpracována 30. 11. 1952 pod č. j. PS-4798 Vc/Ma.

109 Tamtéž, inv. j. 421, Návrh pro PS ÚV KSČ na vyžádání sovětského politického poradce pro politickou správu Pohraniční a Vnitřní stráže, č. j. KM-30164 K/52, 1. 12. 1952.

110 Tamtéž, Návrh na vyžádání sovětského politického poradce pro politickou správu Pohraniční a Vnitřní stráže, nedatováno.

111 ABS, f. A 2/1, inv. j. 1611, Změny ve směrnících pro úpravu pobytových a stravovacích podmínek sovětských odborníků v ČSR, 15. 1. 1953.

První garnitura sovětských poradců v Praze

V návrhu přípisu předsedy vlády byla nejprve zodpovědnost za údajné porušování směrnic přesunuta na ministry: *Není proto správné, jestliže jednotliví členové naší vlády při honorování sovětských odborníků překračují rámec směrnic, [...] hlavně tím, že dávají dary a že poskytují poradcům – sovětníkům měsíční příplatek ve výši 15.000 Kčs a příplatek na rodinu a odborníkům – specialistům měsíční příplatek 10.000 Kčs a příplatek na rodinu. Tímto nesprávným, i když dobře myšleným postojem jednotlivých členů vlády jsou často sovětské odborníci přiváděni do nepříjemné situace, že musí odmítnout různé výhody, které jim jsou nabízeny.*¹¹³

Dne 26. ledna 1953 Antonín Zápotocký označil ve svém dopisu ministrům čs. vlády přítomnost sovětských odborníků v ČSR a jejich pomoc národnímu hospodářství za výraz *nových, dříve nevídaných vztahů mezi státy, bratrské a nezištné pomoci, každodenně poskytované Sovětským svazem druhým státům v budování socialismu*. Zdůrazněn byl zejména fakt, že sovětská vláda při vysílání svých odborníků stojí pouze o hrazení výdajů bezprostředně spojených s jejich pobytem v Československu a jejich nepřítomností v SSSR.

U poradců – sovětníků ale již nebyly v pobytových podmínkách zmíněny přídatky či měsíční příplatky nad rámec čistého platu (včetně rodinných příslušníků), odjezdový dar, bezplatné ubytování ve 3–4 pokojovém bytě či v hotelech Splendid nebo Belvedere. Obdobně přišli odborníci – specialisté o prémie a jiné příplatky, na stravu i rodinu, dary k odjezdu a zmizela zmínka o bezplatné rekreaci. *Směrnice z 18. dubna 1952, které neodpovídaly učiněné dohodě z 5. června 1950, se tímto ruší.*¹¹⁴

V zajetí sovětníků

Dne 16. ledna 1953 doporučoval náměstek ministra národní bezpečnosti plk. Stanislav Baudyš¹¹⁵, aby byli pro útvar Vojenské kontrarozvědky (VKR) vyžádáni čtyři sovětské poradci – jeden pro Hlavní správu VKR (funkce nebyla dočasně obsazena), po jednom poradci pro 1. a 2. okruh VKR a poslední pro složku VKR, obhospodařující letectvo.

Zároveň navrhoval ministři národní bezpečnosti získat po jednom poradci pro politickou práci PVS, důstojnické školy PVS, Správu nápravných zařízení (SNZ) a dále pět poradců pro Státní bezpečnost, z nichž každý měl mít na starost dvě krajské správy a pomáhat zlepšovat agenturně-operativní práci. *Prosím, je-li to možné, aby těmto návrhům bylo vyhověno, neboť podle našich zkušeností by se práce celého Sboru [národní bezpečnosti] jistě v krátkém čase velmi zkvalitnila, což by mělo vliv i na početní stavy jednotlivých složek.*¹¹⁶

112 Tamtéž, K bodu: Změny ve směrnicích pro úpravu pobytových a stravovacích podmínek sovětských odborníků v Československu (6132/5, číslo pořadu 26), 16. 1. 1953.

113 Tamtéž, Změny ve směrnicích pro úpravu pobytových a stravovacích podmínek sovětských odborníků v ČSR, 15. 1. 1953.

114 Tamtéž, Přípis předsedy vlády A. Zápotockého ministru národní bezpečnosti K. Bacílkovi, č. j. PT 022/53, 26. 1. 1953. Evidován Sekretariátem MNB 29. 1. 1953 pod č. j. KM-0016/53. Srov. příloha č. 3.

115 Plk. Stanislav Baudyš (1906–1972), v letech 1951–1953 náměstek ministra národní bezpečnosti ČSR. Srov. KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*, s. 49–50.

116 ABS, f. A 2/1, inv. j. 1654, Přípis náměstkyně ministra NB plk. St. Baudyše ministru NB, č. j. N/2-002002/1952, 14. 10. 1953. Evidován Sekretariátem MNB 16. 1. 1953 pod č. j. KM-0075/53.

Pavel Žáček

O deset dní později informoval náčelník sekretariátu ministra škpt. Komárek náměstky brig. gen. Oskára Jeleně¹¹⁷, plk. Stanislava Baudyš, plk. Jindřicha Kotala¹¹⁸, plk. Antonína Prchala a plk. Jaroslava Jermana¹¹⁹ o záměru ministra předložit politickému sekretariátu ÚV KSČ návrh na vyžádání sovětských poradců. *Pre přípravu tohto návrhu je treba, aby ste nám z oboru Vašej pôsobnosti oznámili, koľko by podľa Vášho názoru malo byť ešte na techto úsekoch sovietskych poradcov.* Požadavek měl být rozdělen do tří skupin naléhavosti, aby bylo možné vybírat mezi několika alternativami.¹²⁰

Náměstek ministra pro věci politické plk. Jerman potřeboval pouze jednoho soudruha sovětského poradce pro politickou práci.¹²¹ Plk. Kotal prosil s odkazem na sloučení vězeňství ministerstev spravedlnosti, obrany a bezpečnosti o uplatnění požadavku na jednoho poradce pro Správu nápravných zařízení MV. *Tento požadavek je veľmi naléhavý, vyžádání poradce doporučuje soudruh Alexej.* Druhého poradce chtěl pro hospodářské záležitosti bezpečnostních složek.¹²²

Brig. gen. Jeleně navrhol podle zadání vyžádat devět sovětských poradců – v rámci první skupiny pro vojenskou kontrarozvědku 1. vojenského okruhu a velitelství letectva, pro vojenskou kontrarozvědku 2. vojenského okruhu a politickou správu Pohraniční a Vnitřní stráže. Ve druhé skupině naléhavosti chtěl jednoho poradce pro vojenské učiliště Pohraniční a Vnitřní stráže a tři poradce pro brigády Pohraniční stráže a do třetí skupiny zařadil poradce pro velitele sboru Vnitřní stráže a nakonec i poradce pro sebe, specializovaného na záležitosti VKR, PS a VS.¹²³

Dne 10. února 1953 z Bacílkova příkazu předložil škpt. Komárek prostřednictvím Smyslova návrh za celý resort nejprve hlavnímu poradci. Do I. skupiny bylo zařazeno pět poradců pro krajské správy Státní bezpečnosti, dva pro Vojenskou kontrarozvědku (pro 1. a 2. vojenský okruh) a po jednom pro náměstka pro věci politické, politickou správu PVS a Správu nápravných zařízení MV. Do II. skupiny sekretariát MNB zahrnul jednoho poradce pro vojenské učiliště PVS, tři poradce pro brigády PS a po jednom pro službu, obhospodařující letectvo a hospodářské záležitosti. Ve III. skupině se nacházeli dva poradci pro velitele Vnitřní stráže a náměstka ministra NB pro věci VKR, PS a VS. *Soudruh ministr prosí, aby k těmto žádostem zaujal stanovisko s. ALEXEJ a sám navrhl, které poradce je třeba vyžádat.* Z rukopisných poznámek na spisu vyplývá, že plk. Besčastnov zredukoval počet navrhovaných poradců z osmnácti na deset.¹²⁴

117 Brig. gen. Oskár Jeleně (1904–1986), 1952–1954 náměstek ministra národní bezpečnosti a ministra vnitra ČSR. Srov. KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*, s. 73–74.

118 Plk. Jindřich Kotal (1917–2005), v letech 1951–1968 náměstek ministra národní bezpečnosti ČSR, ministra vnitra ČSR a ČSSR. Srov. tamtéž, s. 102–104.

119 Plk. Jaroslav Jerman (1903–1981), v letech 1951–1952 náměstek ministra národní bezpečnosti ČSR. Srov. tamtéž, s. 75–76.

120 ABS, f. A 2/1, inv. j. 1654, Přípis náčelníka sekretariátu ministra NB, č. j. KM-98/taj.-1953, 26. 1. 1953.

121 Tamtéž, Sdělení náměstka ministra NB pro věci politické plk. J. Jermana, č. j. N/5 – 2624/2 – 1953, 28. 1. 1953. Evidován Sekretariátem MNB 30. 1. 1953 pod č. j. KM-0098/taj. 53.

122 Tamtéž, Sdělení náměstka ministra NB plk. J. Kotal, č. j. N/3-151 taj. 53, 28. 1. 1953. Evidován Sekretariátem MNB 30. 1. 1953 pod č. j. KM-0098/taj. 53.

123 Tamtéž, Sdělení náměstka ministra NB brig. gen. O. Jeleně, č. j. N/4-095/53, 29. 1. 1953. Evidován Sekretariátem MNB 30. 1. 1953 pod č. j. KM-0098/taj. 53.

První garnitura sovětských poradců v Praze

Dne 17. února přijal politický sekretariát ÚV KSČ na Bacílkův návrh usnesení, kterým bylo Širokému uloženo, aby se oficiální cestou ujistil, zda sovětská vláda souhlasí – obdobně jako v jiných lidově demokratických zemích – s udělením čs. řádů sovětským poradcům na ministerstvu národní bezpečnosti.¹²⁵ *Důvodem k udělení řádů je velká pomoc, kterou sovětské poradcí prokázali republice při odhalení a likvidování Slánského.*¹²⁶

Dne 25. února 1953 sekretariát ministra postoupil kanceláři předsedy KSČ příslušný počet vyhotovení návrhu na vyžádání sovětských poradců určených k prodjednání na politickém sekretariátu ÚV KSČ.¹²⁷ Za účelem dalšího upevnění součástí ministerstva národní bezpečnosti (zjevně ve smyslu řízení a kontroly) a výchovy jeho kádrů bylo údajně třeba vyžádat ještě deset sovětských poradců podle připojeného přehledu: tři pro krajské správy Státní bezpečnosti a pro brigády Pohraniční stráže, po jednom pro vojenskou kontrarozvědku, politickou správu Pohraniční a Vnitřní stráže, vojenské učiliště PVS a Správu nápravných zařízení.¹²⁸ O jejich příjezdu však bohužel zatím nemáme žádné informace.

Na základě statistických údajů z ruských archivů můžeme konstatovat, že v rámci reorganizace aparátu bezpečnostních poradců byl v Československu (nikoliv však v ostatních státech sovětského bloku) navýšen jejich počet z 38 osob (k 10. červnu 1953) až na celkových 112 (k 28. srpnu 1953), tj. skoro o 200 %.¹²⁹

Závěrem

Od října 1949 se sovětské poradcí stali zvláště důležitým článkem ve fungování Státní bezpečnosti. Od poloviny roku 1950 tvořili ucelenou, vnitřně strukturovanou skupinu, která poměrně rychle a snadno zaujala rozhodující místa při řízení Státní bezpečnosti. Aniž by měli jakoukoliv zákonnou či politickou zodpovědnost, vytvořili v rámci ministerstva národní bezpečnosti paralelní řídicí strukturu.¹³⁰

Měli privilegované postavení a byli dobře zabezpečeni po hmotné stránce. Disponovali rozsáhlými pravomocemi a místní funkcionáři se téměř bezvýhradně řídili jejich pokyny. Odpovědní byli pouze aparátu MGB v Moskvě. Zvláště výraznou stopu zanechali ve Státní bezpečnosti, s jejich působením byly spojeny ty nejrůznější stránky agenturně-operativní a vyšetřovací činnosti z počátku padesátých let.¹³¹

124 Tamtéž, Žádost o stanovisko, č. j. KM-98/taj. 53, 10. 2. 1953.

125 ABS, f. A 2/1, inv. j. 444, Usnesení politického sekretariátu ÚV KSČ ze dne 17. února 1953, č. j. 6550 Vc/P1, K bodu 2c, Návrh na udělení čsl. řádů sovětským poradcům u ministerstva národní bezpečnosti, č. j. KM-3012 K/53, 21. 2. 1953.

126 Tamtéž, Návrh pro PS ÚV KSČ na udělení čsl. řádů sovětským poradcům u ministerstva národní bezpečnosti, 12. 2. 1953.

127 ABS, f. A 2/1, inv. j. 458, Zaslání 10 vyhotovení návrhů na vyžádání sovětských poradců pro MNB, č. j. KM-3044 K/53, KM-3055 K/53, 25. 2. 1953. Zásilku s č. j. KM-3044 K/53 převzal 26. 2. 1953 v Kanceláři předsedy KSČ s. Hradec.

128 Tamtéž, Návrh na vyžádání sovětských poradců pro MNB, 25. 2. 1953.

129 PETROV, Nikita Vasiljevič: *Po scénariu Stalina*, s. 258. V Polsku se počet poradců zvýšil ze 47 na 51, v Rumunsku ze 35 na 44; v Albánii (17) a Bulharsku (35) zůstal stejný.

130 KAPLAN, Karel: *Nebezpečná bezpečnost. Státní bezpečnost 1948–1956*. Doplněk, Brno 1999, s. 25.

131 KOUDELKA, František: *Státní bezpečnost 1954–1968. Základní údaje*. ÚSD AV ČR, Praha 1993, s. 163–164.

Pavel Žáček

Prostřednictvím skupiny poradců se ministerstvo národní bezpečnosti v letech 1950–1953 dostalo do naprosté podřízenosti moskevské centrály MGB, která touto cestou byla schopna obsazovat funkce ve vedení Státní bezpečnosti a řídit činnost rozhodujících útvarů.¹³² Své nezkušené československé kolegy zasvěcovali do technologie „výroby“ velkých politických procesů. Jejich zásluhou byla vyvolána atmosféra všeobecné nedůvěry a strachu.¹³³

Stejnou funkci jako v Československu plnili poradci ve všech ostatních státech sovětského bloku. Všude vytvářeli trvalou síť poslušných a sociálně závislých spolupracovníků, ochotných vykonávat pokyny MGB, podle potřeby i tajně, za zády vlastních nadřízených i nejvyšších funkcionářů. Poradci se tak významně podíleli na utváření mezinárodního bezpečnostního aparátu řízeného moskevskou centrálou, který se stal důležitým mocenskopolitickým faktorem, schopným samostatně působit napříč sovětským blokem.¹³⁴

Příloha č. 1

1951, 22. října – Moskva. Směrnice pro činnost poradců Ministerstva státní bezpečnosti SSSR při orgánech Státní bezpečnosti v lidově demokratických zemích

[...]¹³⁵

1. Советники МГБ СССР являются лицами, оказывающими своими советами помощь органам безопасности и милиции оперативно правильно проводить в жизнь указания и директивы руководства этих стран по вопросам организации безопасности страны, улучшения постановки агентурно-оперативной и следственной работы, боевой и служебной подготовки пограничных и внутренних войск.

Советникам придается аппарат инструкторов из числа работников Министерства госбезопасности СССР, которые свою работу проводят под непосредственным их руководством. Число инструкторов аппарата советника определяется Правительством Союза ССР на основании просьб правительств стран, в которых работает аппарат советников. Советникам МГБ СССР придается также необходимое количество технических работников, определяемое Министерством государственной безопасности СССР.

2. Советникам и инструкторам запрещается подменять руководящих работников местных органов безопасности, навязывать им свои мнения и решения по вопросам работы этих органов.

Советники и нструкторы не имеют права вмешиваться в вопросы, не связанные с работой органов безопасности, и давать по ним какие-либо советы. В случаях, когда руководящие работники стран народной демократии обращаются к советникам за советами по вопросам политики, экономики, текущих хозяйственно-политических кампаний, улучшения деятельности государственного аппарата или по другим вопросам, не связанным с работой органов безопасности, советникам запрещается давать какие-либо рекомендации в этой области, так как это не является их компетенцией.

132 KAPLAN, Karel: *Sovětské poradci v Československu 1949–1956*, s. 41.

133 KOUDELKA, František: *Státní bezpečnost 1954–1968. Základní údaje*, s. 163–164.

134 KAPLAN, Karel: *Sovětské poradci v Československu 1949–1956*, s. 42.

135 Bod 122 – Vopros MGB SSSR, sp. zn. p. 122 (op) pr. PB č. 84, byl politickým byrem ÚV VKS(b) projednán 22. 10. 1951.

První garnitura sovětských poradců v Praze

Одновременно советники обязаны доносить об этом в МГБ СССР для представления информации Правительству СССР.

3. Советники МГБ СССР, а также инструкторы их аппарата дают практические советы работникам органов безопасности стран народной демократии по следующим вопросам:

о возможных улучшениях организационной структуры органов безопасности, милиции, пограничных и внутренних войск;

о мерах по улучшению агентурно-оперативной и следственной работы органов безопасности и милиции;

об организации работы по специальной проверке и служебной подготовке кадров оперативных работников органов безопасности и милиции, офицеров пограничных и внутренних войск;

об организации боевой подготовки и службы в пограничных и внутренних войсках.

При оказании помощи советами по перечисленным вопросам, советники обязаны исходить из местных условий, не допуская механического копирования форм и методов работы органов безопасности СССР.

Все советы и консультации должны даваться только в устной форме.

4. Советники несут персональную ответственность за правильность и форму даваемых ими лично и приданным им аппаратом советов и рекомендаций.

О недостатках, имеющих место в агентурно-оперативной и следственной работе органов безопасности, а также в службе пограничных и внутренних войск, советники информируют руководителей страны, но с санкции МГБ СССР в каждом отдельном случае.

5. Советники МГБ СССР поддерживают деловой контакт с Министром (начальником Управления) государственной безопасности и его заместителями, а инструкторы – с руководителями отделов, управлений (департаментов) органов безопасности и войсковых подразделений соответственно линиям работы.

6. Советы оперативным работникам государственной безопасности и милиции, а также офицерам пограничных и внутренних войск, должны даваться, как правило, в присутствии их прямых начальников.

7. Советники и инструкторы не вмешиваются в вопросы назначения и перемещения работников органов безопасности, милиции, пограничных и внутренних войск. Если в процессе работы станут известны серьезные компрометирующие материалы в отношении некоторых работников органов безопасности, советники должны информировать об этом руководителей органов, а в случае необходимости, с санкции МГБ СССР, руководителей страны. Вместе с этим советники не должны вмешиваться в решение вопросов об этих работниках.

8. Советники и инструкторы не должны лично принимать агентуру органов безопасности и допрашивать арестованных.

9. В случаях, когда советникам становятся известными, по данным органов безопасности, компрометирующие материалы в отношении кого-либо из руководящих работников страны, им запрещается давать какие-либо советы по расследованию или проверке этих материалов и тем более принимать участие в разработке руководящих работников страны. Советники обязаны рекомендовать руководителям органов безопасности доложить о наличии таких материалов руководству страны и одновременно доложить об их содержании МГБ СССР для информации Правительства СССР.

10. Советники обязаны, по просьбе руководителей стран народной демократии, а в отдельных случаях, когда это необходимо, и по своей инициативе, информировать их о работе аппарата советника и мероприятиях по оказанию помощи органам безопасности страны.

Pavel Žáček

На представление информации руководителям стран народной демократии по своей инициативе советники обязаны получать санкцию МГБ СССР.

11. Советникам МГБ СССР в странах народной демократии разрешается, в контакте с органами безопасности этих стран, вести контрразведывательную работу в капиталистических странах.

12. Советники МГБ СССР в вопросах материально-бытового обеспечения своего аппарата должны руководствоваться договорами, заключенными по этому вопросу между Правительством СССР и правительствами стран народной демократии.

Излишества в материально-бытовом обслуживании аппарата недопустими.¹³⁶

CHAUSTOV, V. N. – NAUMOV, V. P. – PLOTNIKOVA, N. S. (eds): *Lubjanka. Stalin i MGB SSSR, mart 1946 – mart 1953*, s. 363–365.

Příloha č. 2

1952, 18. dubna – Praha. Osobní přípis předsedy čs. vlády Antonína Zápotockého o změně bytových podmínek sovětských poradců a odborníků, bez čj.

[...]¹³⁷

Vážený pane ministře,

na základě dohody ze dne 5. června 1950 uzavřené mezi Československou republikou a Sovětským svazem o přidělení sovětských odborníků k práci v úřadech, organizacích a podnicích ČSR a o podmínkách jejich honorování, přicházejí do Československa odborníci zaměstnaní buď přímo na ministerstvech, nebo do podniků jim podřízených. Pro jejich honorování a ubytování je nutno zásadně rozlišovat mezi poradci –sovětníky–, kteří pracují na ministerstvech přímo u ministra a konzultují v hlavních otázkách resortů, a mezi odborníky –specialisty–, kteří povahou své práce odpovídají náměstkovi ministra, řediteli hlavní správy, přednostovi funkčního odboru ministerstva, řediteli kombinátu, podniku atd.

V zájmu plnění citované dohody stanoví se tyto bytové podmínky pro sovětské poradce:¹³⁸

1) Sovětsští poradci obdrží měsíčně takový čistý plat, který se rovná čistému platu ministra, u něhož pracuje (sic), včetně činovního a reprezentačního přídatku.

2) Každému poradci vyplatí se měsíčně příplatek na stravu ve výši 15.000.- Kčs měsíčně. V případě, že bude mít v Československu i rodinu, vyplatí se mu další příplatek na stravu, a to ve výši 7.500.- Kčs měsíčně na manželku a 5.000.- Kčs měsíčně na každé dítě.

3) Každý poradce obdrží šatenky jako ministr.

136 Srov. přílohy č. 2 a 3.

137 Osobní přípis byl ministrům čs. vlády rozeslán s hlavičkou PŘEDSEDA VLÁDY; v záhlaví je vyznačen stupeň utajení Přísně tajně! Ve spodní části titulní strany je příjmové razítko: SEKRETARIÁT MINISTERA NÁRODNÍ BEZPEČNOSTI. Došlo: 24. IV. 1952, č. j. M-00970/52.

138 Všechna podtržení v textu jsou v originále.

První garnitura sovětských poradců v Praze

4) Poskytne se mu bezplatně ubytování ve vile nebo 3–4 pokojový byt včetně světla, otopu a úklidu, po případě bezplatně apartment v hotelu Splendid anebo Belvedere [v Praze].

5) Obdrží automobil s řidičem k osobní potřebě.

6) Resort mu poskytne osobního tajemníka a ruskou písařku.

7) Resort se postará o to, aby mu byl do kanceláře zařízen telefon, zapojený na Černínskou ústřednu.¹³⁹

8) Každému poradci dá resort při jeho odjezdu dar, jehož hodnota bude přibližně představovat částku do 30.000.- Kčs.

9) Poradce bude používat zdravotní a léčebné péče státního sanatoria.

10) Úřad předsednictva vlády zřídí a bude udržovat pro všechny poradce dleci v Praze dům oddechu v příhodném místě, vzdáleném asi 30–50 km od Prahy.

Pro sovětské odborníky-specialisty se určují tyto pobytové podmínky:

1) Každý odborník obdrží měsíčně čistý plat rovnající se čistému platu československého odborníka stejné hodnosti a stejné kvalifikace, u kterého bude pracovat, včetně premií a jiných příplatků, které čs. odborník pobírá.

2) K zajištění jeho životní úrovně vyplatí se mu měsíčně příplatek na stravu ve výši 10.000.- Kčs měsíčně. V případě, že bude mít v Československu i rodinu, vyplatí se mu další příplatek a to ve výši 5.000.- Kčs měsíčně na manželku a 3.000.- Kčs měsíčně na každé dítě.

3) Obdrží 2 šatenky.

4) Ubytuje se bezplatně v hotelu Splendid nebo Belvedere, případně se mu poskytne bezplatně byt o 2–3 místnostech včetně osvětlení, otopu a úklidu.

5) Osobní automobil poskytne se mu potud, pokud jej potřebuje při výkonu své činnosti.

6) Podle povahy práce odborníka poskytne mu resort tajemníka, po případě ruskou písařku.

7) Každému odborníkovi dá resort při jeho odjezdu dar, jehož hodnota bude přibližně představovat částku do 20.000.- Kčs.

8) Zdravotní a léčebnou péči zajistí příslušné ministerstvo.

9) Každému odborníkovi poskytne resort možnost kdykoliv bezplatně použít rekreace, kterou příslušné ministerstvo, úřad, organizace nebo podnik poskytuje svým zaměstnancům ve vlastním středisku a vytvoří pro to vhodné kulturní podmínky. Není-li takové rekreace, poskytne se odborníkovi bezplatně rekreace podle jeho přání. Zajistí příslušné ministerstvo.

Pro hotelové ubytování budou vyhrazeny pro sovětské poradce a odborníky hotely Splendid a Belvedere, které budou pro jiné hosty uzavřeny. V hotelu Splendid bude současně zřízena restaurace uzavřeného typu pro stravování sovětských poradců a odborníků.

Vážení členové vlády se žádají, aby ve svých resortech dbali na zachování těchto směrnic a aby jejich provedení osobně kontrolovali.

139 Šlo o ústřednu zvláštního telefonního spojení v rámci nejvyšší stranické nomenklatury, pravděpodobně umístěné v budově ministerstva zahraničních věcí v Černínském paláci v Praze.

Pavel Žáček

[...] ¹⁴⁰

Pan

ministr národní bezpečnosti

Karol B a c í l e k,

P r a h a.

ABS, f. A 2/1, inv. j. 1933, l. 1–2. Originál strojopisu, 2 strany

Příloha č. 3

1953, 26. ledna – Praha. Osobní přípis předsedy čs. vlády Antonína Zápotockého o změně pobytových podmínek sovětských poradců a odborníků, čj. PT 022/53

[...] ¹⁴¹

Vážený soudruhu,

přítomnost sovětských odborníků v Československu a jejich pomoc československému národnímu hospodářství je výrazem nových, dříve nevídaných vztahů mezi státy, které jsou neseny snahou všestranné vzájemné pomoci. Bratrská a nezištná pomoc, kterou nám Sovětský svaz každodenně poskytuje, je pomocí socialistického státu, který pomáhá druhým státům v budování socialismu.

Je třeba si uvědomit, že vláda SSSR při vysílání svých odborníků do ČSR chce pouze to, aby byly hrazeny efektivní výdaje, spojené s pobytem sovětských odborníků v Československu a jejich nepřítomností v SSSR.

V důsledku toho bylo nutno pozměnit směrnice pro úpravu pobytových a stravovacích podmínek sovětských odborníků v Československu, aby nepřesahovaly rámec stanovený sovětsko-československou dohodou ze dne 5. června 1950 následovně:

A) Poradci – sovětníci (u ministra): ¹⁴²

1) Obdrží měsíčně takový čistý plat, který se rovná čistému platu ministra, u něhož pracuje.

2) Každý poradce obdrží šatenky jako ministr.

3) Poskytne se mu bezplatně ubytování ve vile, nebo příhodný byt včetně světla, otopu a úklidu, po případně bezplatně apartement v hotelu.

4) Bude mu dán k osobní potřebě automobil.

5) Resort mu poskytne osobního tajemníka a ruskou písárku.

6) Resort se postará o to, aby mu byl do kanceláře zařízen telefon, zapojený na černínskou ústřednu.

7) Poradce bude používat zdravotní a léčebné péče státního sanatoria.

140 Vlastnoruční podpis A. Zápotocký.

141 Osobní přípis byl ministrům čs. vlády rozeslán s hlavičkou PŘEDSEDA VLÁDY; v záhlaví je razítko PŘÍSNĚ TAJNÉ. Ve spodní části titulní strany je příjmové razítko: SEKRETARIÁT MINISTRA NÁRODNÍ BEZPEČNOSTI. Došlo: 29. I. 1953, č. j. KM-00160/53.

142 Všechna podtržení v textu jsou v originále.

První garnitura sovětských poradců v Praze

B) Odborníci – specialisté:

1) Každý odborník obdrží měsíčně čistý plat, rovnající se čistému platu československého odborníka stejné hodnosti a stejné kvalifikace,¹⁴³ u kterého bude pracovat.

2) Obdrží dvě šatenky.

3) Ubytuje se bezplatně v hotelu, případně se mu poskytne bezplatně byt, včetně osvětlení, otopu a úklidu.

4) Osobní automobil se mu poskytne potud, pokud jej potřebuje k výkonu své činnosti.

5) Podle povahy práce odborníka poskytne mu resort tajemníka, po případě ruskou písařku.

6) Zdravotní a léčebnou péči zajistí příslušné ministerstvo.

Žádám proto, aby členové vlády při honorování sovětských odborníků výše uvedené směrnice bezpodmínečně dodržovali.

Směrnice z 18. dubna 1952¹⁴⁴, které neodpovídaly učiněné dohodě z 5. června 1950, se tímto ruší.

Se soudružským pozdravem

[...]¹⁴⁵

Soudruh

Karol B a c í l e k,

ministr národní bezpečnosti,

P r a h a.

ABS, f. A 2/1, inv. j. 1611, l. 2–3. Originál strojopisu, 2 strany

Sovětsští poradci (zleva) N. I. Makarov, M. T. Lichačev, V. A. Bojarskij a A. D. Besčastnov

Zdroj: PETROV, Nikita Vasiljevič: *Kto rukovodil organami gosbezopasnosti 1941–1954*

143 Podtrženo černou a červenou pastelkou.

144 Srov. přílohu č. 2.

145 Vlastnoruční podpis: A. Zápotocký.

Pavel Žáček

*Обмен радио и радиотехникой
с. Кротовами 14.XI.1952.*

*Кротова
18.XI.1952.*

ПРАВИТЕЛЬСТВУ СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК

г. Москва

К техническому отделу Главного управления Государственной Безопасности Чехословацкой Республики предъявляются со стороны соответствующих чехословацких органов все большие требования по обеспечению средствами техники выполнения задач Государственной Безопасности. Производство и использование этих средств техники, весьма секретного характера, в значительной мере усовершенствовались бы тщательным внедрением советского опыта.

Правительство Чехословацкой Республики обращается, поэтому, к Правительству Союза Советских Социалистических Республик с просьбой направить в Чехословакию, сроком на 4 месяца, двух советских специалистов-инженеров, а именно:

- 1) одного инженера-радиотехника, специалиста по оперативной технике,
- 2) одного инженера-радиотехника, специалиста по телеметрии.

Срочный расчет и прочие условия пребывания вышеупомянутых советских специалистов в Чехословакии будут регулироваться Советско-Чехословацким Соглашением от 5-го июня 1950 г. о командировании советских специалистов на работу в учреждениях, организациях и на предприятиях Чехословацкой Республики и об условиях их оплаты.

První garnitura sovětských poradců v Praze

- 2 -

Правительство Чехословацкой Республики выразит заранее
Правительству Союза Советских Социалистических Республик глу-
бокую благодарность за рассмотрение и удовлетворение настоящей
просьбы.

г. Прага, "11" ноября 1952 года.

ЗАМОСТНИТЕЛЬ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ
ПРАВИТЕЛЬСТВА И МИНИСТР
ИНОСТРАННЫХ ДЕЛ ЧЕХОСЛО-
ВАКСКОЙ РЕПУБЛИКИ:

/ В. Широкий /

Kopie žádosti čs. vlády o poskytnutí poradců MGB pro ministerstvo národní bezpečnosti postoupené do Moskvy prostřednictvím sovětského velvyslance A. J. Lavrentěva, 14. 11. 1952

Zdroj: ABS, Vytříděné spisy sekretariátu ministra vnitra 1954–1960 (319), sign. 319-11-35

Pavel Žáček

*Одослано г. Писарскому
г. Водомословский 16. III. 1953*

К о п и я .
17. 16. 10. 1954

ПРАВИТЕЛЬСТВУ СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК

г. М о с к в а .

Министерство Национальной Безопасности Чехословацкой Республики, следуя указаниям Правительства Чехословацкой Республики и борясь с обострившимися попытками американских империалистов нарушать строительство социализма в Чехословакии, уделяет кромобычайное внимание укреплению чехословацких органов безопасности и воспитанию их кадров. Успехи, которые были достигнуты чехословацкой государственной безопасностью, немислимы без самого эффективного содействия советских специалистов, работающих при Министерстве Национальной Безопасности Чехословацкой Республики и его органах. Советские специалисты оказывают Министерству Национальной Безопасности Чехословацкой Республики и лично Министру Национальной Безопасности Чехословацкой Республики ценнейшую помощь.

Однако, для выполнения своих задач, Министерство Национальной Безопасности Чехословацкой Республики нуждается в помощи дальнейших советских специалистов. Правительство Чехословацкой Республики обращается, поэтому, к Правительству Союза Советских Социалистических Республик с просьбой направить в Чехословакию на необходимое время 10 советских специалистов, а именно:

První garnitura sovětských poradců v Praze

- 3 советников для областных управлений госбезопасности,
- 1 советника для военной контрразведки,
- 1 советника для политуправления Пограничных и Внутренних войск,
- 1 советника для военного училища Пограничных и Внутренних войск,
- 3 советников для бригад Пограничных войск,
- 1 советника для управления тюрем.

Порядок расчетов и прочие условия пребывания вышеупомянутых советских специалистов в Чехословакии будут регулироваться Общественно-Чехословацким Соглашением от 5-го июня 1950 года о командировании советских специалистов на работу в учреждениях, организациях и на предприятиях Чехословацкой Республики и об условиях их оплаты.

Вышеуказанная просьба имеет большое значение для улучшения работы чехословацких органов безопасности. Правительство Чехословацкой Республики просит Правительство Союза Советских Социалистических Республик не отказать в любезности рассмотреть и удовлетворить настоящую просьбу, за что выражает Правительству Союза Советских Социалистических Республик свою искреннюю благодарность.

г. Прага, " 26 " марта 1953 года.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ПРАВИТЕЛЬСТВА
ЧЕХОСЛОВАЦКОЙ РЕСПУБЛИКИ:

/ В. Широкий /

Kopie žádosti čs. vlády o navýšení počtu poradců MGB pro ministerstvo národní bezpečnosti postoupené do Moskvy prostřednictvím sovětského velvyslance A. E. Bogomolova, 26. 3. 1953

Zdroj: ABS, Vytřídněné spisy sekretariátu ministra vnitra 1954–1960 (319), sign. 319-11-35